

KUSTBON

FÖRBINDESELÄNK
FÖR
ESTLANDS SVENSKAR

NR 4 ÄRGÅNG 36
DECEMBER 1979

Vid Lilla Rågös kapell

*Över gröna ängar
badande i ljus
klingar sommarns strängar
genom havets brus.*

*Och med ljumma vindar
bärs en klockas ljud
fram till alla grindar
med ett söndagsbud.*

*Alla årets skeden
ser oss gå och gå
vägen över heden
att Guds rike nå.*

*Sol på blanka vatten,
vinterstormens ljud,
havets sus i natten
– allt bär bud från Gud.*

E.L.

KUSTBON

Förbindelselänk för

Estlands svenskar

Utgiven av Kulturföreningen

SVENSKA ODLINGENS

VÄNNER

Redaktör: *Edvin Lagman*

Sekreterare och ansvarig utgivare:

Hugo Mickelin

I redaktionen: *Tomas Dreijer*

Göran Treiberg

Red. och exp. Vikingagatan 25 1/2 tr ned

113 42 Stockholm

Tel. 32 48 78

Kustbons & SOVs postgiro

35 13 11 - 6

1979 utkommer Kustbon med

fyra nummer

Prenumerationspris 30 kronor

Dödsannonser 60 kronor

Övring annonsering:

1/1 250:- 1/2 130:-

1/4 65:- 1/8 40:-

ISSN 0345-6706

Civiltryckeriet, Köping 1979

SOV-Arkiv

Vikingagatan 25 1/2 tr ned

113 42 Stockholm

Tel. 32 48 78

Innehåll

Vid Lilla Rågös kapell av <i>E.L.</i>	1
Två jubileer av <i>E.L.</i>	2
Kallelse till årsmöte	3
Ett dystert minne av <i>V. Aman</i>	4
En sen transport av <i>Elmar Nyman</i>	6
Ur vår historia av <i>Edvin Lagman</i>	9
Ortodoxi bland svenskarna i Estland av <i>David Papp</i> (slutet)	10
Säljakten på Runö av <i>Tomas Dreijer</i> (slutet)	13
Uppbrottet av <i>E.L.</i>	14
Runö i blickpunkten än en gång av <i>Tomas Dreijer</i> och <i>Fredrik Österman</i>	15
Estlandssvensk kyrkodag av <i>E.L.</i>	16
Öppetider m m	17
Svenskbyborna av <i>Hugo Mickelin</i>	17
Herbert Adolfsson av <i>Edvin Lagman</i>	18
Johan Alkvist in memoriam av <i>M.B.</i>	19
Hannes Hyrenius av <i>Hugo Mickelin</i>	20
Bilder från hembygdsgden av <i>Ronnie Ericson</i>	20
Annonser: Sven Danell, Guldstrand	21
Familjenytt	22
Bemärkelsedagar	23

Två "jubileer"

Fyrtio år har gått sedan hösten 1939 och trettiofem år sedan hösten 1944. Höstmånaderna dessa år är märkliga i den estlandssvenska folkgruppens historia.

Hösten 1939 krävde Sovjetunionen basområden för militärförläggningar i Estland. Estlands regering ansåg sig inte ha styrka nog att motsätta sig kravet, och sovjetiska trupper marscherade in i landet. Delar av estlandssvenskarnas bosättningsområde ingick i de territorier som Sovjet gjorde anspråk på. Odensholm, Rågöarna och Nargön måste utrymmas av befolkningen.

Detta var början till slutet.

Det sista fartyget med estlandssvenska flyktingar avgick med kurs mot Sverige sent på hösten 1944.

Detta var det definitiva slutet.

Den sovjetiska inmarschen i de baltiska länderna 1939-40, som var en följd av den överenskommelse som träffats mellan Hitlers Tyskland och Stalins Sovjet om uppdelning av östra Europa i intressesfärer, gav signalen till uppbrott. Efter utrymningen av Rågöarna 1939 lyckades 110 rågöbor få utresettillstånd och flyttade över till Sverige hösten 1940. Sovjet hade då redan definitivt ockuperat landet, tillsatt en moskvatrogen regering och låtit denna ansöka om inträde i unionen. De baltiska tyskarna hade av Hitler uppmanats att resa "hem" och hade lämnat landet.

Osäkerhet och fruktan grep omkring sig alltmer, ju längre den sovjetiska regimen nådde i sin strävan att få grepp om samhället och individen. "Försvinnanden" rapporterades - det var GPU som hade börjat sin verksamhet - människor kallades till "förhör", GPU sökte med list och våld, lämpor och hotelser organisera ett nät av angivare. Undervisningen politiserades, propagandan malde, människorna kallades till tröttande "meeting", ungdomsledare söktes, som skulle leda ungdomens kommunistiska fostran, kyrkorna och det religiösa livet attackerades och den ateistiska förkunnelsen ljöd överallt. Efter maktövertagandet i augusti 1940 försämrades

den ekonomiska situationen mycket hastigt: kronans värde skrevs ned till en bråkdel, och detta kompenenserades endast till ringa del genom nominella lönehöjningar. Jordbrukarna ålades tvångsleveranser av produkter till staten för underpris, s.k. "normer", vilka i somliga avseenden var så betungande, att gårdarnas produktion inte förslog och bönderna var tvungna att där så var möjligt köpa t.ex. spannmål för att kunna fullgöra "normen". Den sovjetiska regimens grepp yar som en gastkramning kring människorna. Kulmen nåddes i början på juni 1941, då den första stora, organiserade deporteringen ägde rum. Terrorn var förlamande, envar fruktade att bli nästa offer.

Redan hösten 1939 hade hos estlandssvenskarna tanken på överflyttning till Sverige börjat dyka upp. Framstötter gjordes, bl.a. hos legationsrådet Svante Hellstedt vid Sveriges beskickning i Reval. Sverige och svenska myndigheter synes dock ha ställt sig oförstående och kallsinniga till tanken. Man kunde ju inte heller veta, hur allmän önskan att flytta till Sverige var. Emellertid lät Sverige denna gång tillfället gå sig ur händerna, och något senare stängdes portarna definitivt.

Den som var med och höll ögonen öppna såg, hur utvandringstanken växte som en lavin och hur den nådde en styrka som överträffade allt annat. Från Nargö i öster till Runö i söder hade människorna bara en tanke: bort! Ingen som vill påstå annat kan göra anspråk på att tas på allvar. Under det första ockupationsåret cirkulerade listor för namnunderskrift att sändas till Sverige med anhållan om hjälp att få tillstånd att resa. Faktiskt tycks dessa listor också ha nått adressaten. Någon verkan hade detta nödrop, och något försökte väl Sverige göra, men resultat blev det inte.

Kan någon som kände till situationen i de ockuperade länderna förvåna sig över att krigsutbrottet Tyskland-Sovjet kändes som en befrielse? Endast medlöparna - det fanns en och annan sådan - fick det besvärligt, men många av dem försökte så gott det gick

att sadla om eller bortförklara – eller också drog de konsekvenserna av sin hållning och trädde in i de förintelsebataljoner som hade till uppgift att bekämpa dem som höll sig undan mobilisering i röda armén och att utöva terror mot dessas anhöriga och andra civila.

När de tyska trupperna nådde södra Estland utbröt panik inom sovjettrupperna, och en morgon i juli var röda armén på flykt österut. I den situationen organiserade behjärtade män snabbt ett försvar mot kvardröjande militär och mot sådana som lämnats för att bedriva undergrävande verksamhet m.m. Denna resning kom spontant på ögonblicket som en logisk följd av skeendet och omfattade alla orter som trupperna lämnat. På Runö t.ex. där de sovjetiska ockupationssoldaterna inte hade möjlighet att fly, avväpnades de och sattes under vakt. Att detta organiserade motstånd var nödvändigt visas bl.a. därav att spioner strax därpå uppdagades.

Emellertid svängde krigslyckan, de estniska kommunisterna lyckades tydligen organisera ett motstånd, den tyska framryckningen avstannade tillfälligt och de ryska trupperna kom tillbaka. Det blev svåra efterräkningar för många av dem som hade försökt hjälpa befrielsen på traven. Ur massgravar och fängelsehålor drogs sedermera fram stympade offer – bland dem de på Runö stationerade fyrvaktarna Merendi (est) och Vähk (svensk), läraren Dans (från Rickul) samt runöborna Andreas Björk och Tomas Österman.

Under sensommaren och hösten 1941 besatte tyskarna landet. Den politiska gastkramningen släppte, men det ekonomiska greppet hårdnade ytterligare. När någon tid hade gått och den militära förvaltningen ersattes av en politisk, började förföljelserna åter. När det gällde estlandssvenskarna hade dessa förföljelser oftast samband med överflyttningstanken.

Så snart tyskarna kom togs nämligen arbetet på att få tillstånd att resa till Sverige åter upp. Alla – från Nargö till Runö – hade för länge sedan insett att det inte fanns en framtid i de gamla bosättningsorterna längre. Från Sverige kom en delegation för att undersöka estlandssvenskarnas situation efter ett år av sovjetisk ockupation och för att ta reda på akuta materiella behov. En

Svenska Odlingens Vänner kallar till årsmöte

lördagen den 29 mars 1980

(Exakt på 35-årsdagen av föreningens konstituerande i Sverige)

Vi börjar kl. 18.00.

Plats: EESTI MAJA, Valling. 34¹ Stockholm (vid N. Bantorget)

DAGORDNING:

1. Enligt stadgarna
2. Övrigt
3. Underhållning
4. Lotteri

Hjärtligt välkomna!

Styrelsen

Kaffe m.m. serveras till självkostnadspris.

hjälpssändning från Sverige organiserades. Men de rikssvenska besökarna möttes överallt med samma krav: låt oss få komma till Sverige. Våren 1943 började unga estlandssvenskar ta saken i egna händer – härtill bidrog det akuta hotet av mobilisering i tyska armén – och började i båt efter båt lämna landet med kurs på Finland eller Sverige. Då äntligen tycks det som om det på allvar skulle ha lossnat i Sverige, och jämsides med flyktingströmmen gick halvlegala transporter med människor över Östersjön. Hade intresset från Sveriges sida varit svalt förut, så lades nu – det måste verkligen erkännas – all energi ner på att rädda över den estlandssvenska stammen. Det var en ofantlig uppgift som plötsligt lades på svenska myndigheter, utan tidigare erfarenheter av massinvandring, när strömmen av svenskar från Estland rusade in. Och det var ett engagemang som är värt respekt och beundran. De drivande krafterna i den organisation som handlade de estlandssvenska flyktingfrågorna var riksantikvarien Sigurd Curman och sedermera professorn Gerhard Hafström, som med outtröttlig energi och stor sakkunskap organiserade flyktingarnas inpassning i det svenska samhället. Det är förvånande

och beundransvärt att de kunde komma till rätta med de problem som utblottade och vilsna flyktingar medförde. Förståelsen bland enskilda, särskilt arbetsgivare, ute i landet var det mången gång klen med, och det uppstod då och då situationer då estlandssvenskar inte ansåg sig kunna följa arbetsmarknadsstyrelsens och kommittén för estlandssvenskarnas anvisningar. Men allt redde upp sig, och de missnöjda var snart inte många. Att ha organiserat estlandssvenskarnas invandring, en länge närd het önskans uppfyllelse, länder Sigurd Curman, Gerhard Hafström och deras medarbetare till en heder som inga angrepp kan frånta dem. Det var ett jättearbete de utförde, uppgiften krävde inte bara organisatorisk förmåga utan även pengar. De lyckades. Men estlandssvenskarna hjälpte själva till. Den hjälpen – beredvilligheten att ställa upp och klara sin situation själv utan understöd så långt det var möjligt – var naturligtvis också en förutsättning för att denna omplanering eller, om man så vill, detta återbördande skulle komma till ett lyckligt slut, när det sista fartyget hade lämnat Estland hösten 1944.

E.L.

Ett dystert minne

I år är det fyrtio år sedan den höst, som blev början till slutet på estlandssvenskarnas långa historia och på Estlands tid som självständig stat. En sällsam tid var det: plötsligt tycktes våra dittillsvarande strävanden intet värda, det som vi planerat och arbetat för på lång sikt ville vi nu hastigt överge. Och händelsernas senare utveckling har visat att denna brådstörtade sinnesändring verkligen var berättigad.

Man har anmodat mig att för Kustbon skriva något om denna tid, om dess stämningar och skeenden. Ack ja! De äldre minns nog hur farhågor och förhoppningar växlade från dag till dag – inte kan jag återge detta och göra det levande för dem som själva inte upplevt det. Emellertid fick jag för en tid sedan en kopia av ett brev, som jag skrivit just i början av denna omvälvningstid, oktober 1939, och det kan vara värt att anföra denna skrivelse såsom ett tidsdokument.

Låt oss börja med det allmänna!

Trettioalet hade dominerats av det som Hitler hade för sig. Längre fick han hållas. Då han blev alltför farlig för sina grannar och västmakterna inte såg någon möjlighet att ensamma hejda honom, inledde de förhandlingar med Sovjet; men Hitler lyckades i hemlighet vinna Stalin över på sin sida, och en tysk-rysk pakt undertecknades den 23 aug. 1939. Därmed ansåg sig Hitler ha fått fria händer och satte i gång ett angrepp mot Polen, som han trodde skulle bli ett isolerat och kort krig men som i stället blev ett världskrig.

Vi, allmänheten, fick vid denna tid veta mycket litet om de tysk-ryska överenskommelserna. Tyvärr visste de styrande i Estland och i Sverige och i Västeuropa inte mycket mera. Då Polen rätt snart delades mellan Tyskland och Sovjet, förstod man att detta redan måste ha förutsetts i deras pakt; och då Sovjet något senare tvingade Estland, Lettland och Litauen till s.k. ömsesidiga biståndspakter, förstod man att också detta hade ingått i det pris som Hitler hade betalat för överenskommelsen.

Helt överraskande kallade Hitler en vecka senare de baltiska tyskarna "hem" – efter 700 år i Baltikum. Denna åtgärd tycktes peka ännu längre: Hade den tyske diktatorn verkligen slutgiltigt uppgett hela området?

Hur skulle det gå för estlandssvenskarna?

Besked stod inte att få, och tiden kunde bli knapp. Vänta och se kunde betyda att ett möjligheternas tillfälle gled förbi.

I Kustbon för mars 1966 har jag redogjort för fyra estlandssvenska folkskollärares sammanträde med Sveriges sändebud i Reval, legationsrådet S. Hellstedt. Det var söndagen 15 oktober. Tyvärr hade mötet måst improviseras i all hast, för man måste räkna med inskränkningar i resemöjligheterna, då de ryska trupperna skulle komma om ett par dagar. Tyvärr hade man inte kunnat nämna saken i telefon, ty den blev avlyssnad. Tyvärr kunde SOV:s ordförande M. Westerblom inte vara med, för han måste plötsligt ordna med evakueringen av Birkas folkhögskola, som skulle bli truppförläggning. Och tyvärr hade många framstående estlandssvenskar ännu inte hunnit "tänka så långt" – de ville vänta och se.

Legationsrådet tog mycket vänligt emot oss. Han hade nyligen återkommit från Stockholm och hade UD:s syn på utvecklingen. Han hade också hunnit besöka alla de tretton (?) utländska ministrarna i Reval, och samtliga var av åsikten att Sovjet skulle hålla den ingångna paktens och respektera Estlands självständighet. Under förhandlingarna med esterna hade Stalin visat ett tillmötesgående som bara kunde betecknas med det franska ordet chic. Han jämförde det kommande läget med Finlands ställning under tsartiden. Visst kunde mera betydande personer tillfälligt tas i förhör, men vi småfolk hade ingenting att frukta.

Ministern var tydligt övertygad om att vi kommit för att få tröst och han gjorde vad han kunde för att lugna oss. Han hade tänkt igenom vad han skulle säga och ville inte bli avbruten. Våra inlägg betraktade han som ovid-

kommande störningar.

Förmodligen var bägge parter besvikna efteråt; han hade sett sina bemödanden vara förgäves, och vi hade sett avståndet mellan hans och våra tankegångar vara så stort att en diskussion inte hade kunnat ge mycket, även om den hade kommit till stånd.

På tåget hem var vi mera tankfulla än språksamma. Sverige skulle naturligtvis ingenting göra – det hade vi inte heller väntat oss – men våra synpunkter hade inte ens blivit tagna på allvar.

–Ändå ska vi ha dem framförda i Sverige! Jag skriver.

–Gör det! sa de.

Det är detta brev som följer nedan, efter en avskrift (originalet är borta). Brevet är skrivet ett par dagar efter uppvakningen och gick genom H. Adolfssons förmedling med legationspost för att inte fastna i censuren.

Sommaren innan hade i svensk press framförts tankar om överföring av estlandssvenskar till Sverige för att mildra bristen på arbetskraft i jordbruket. Dessa förslag gick stick i stäv mot de strävanden att förkovra den estlandssvenska kulturen i Estland, som kretsen kring Curman och Hafström stod för. Den senare hade begärt estlandssvenska synpunkter i denna fråga, och det är svar på denna begäran som nämns i början av brevet.

Den 17 okt. 1939.

Herr Hovrättsnotarie G. Hafström.

Den 25 aug. hade jag äran att meddela min personliga syn på en överflyttning av estlandssvenskar till Sverige. Jag trodde då fullt och fast, att vår stam hade möjligheter att bestå och uppgifter att fylla. Denna ståndpunkt vilade på förutsättningen – fastän ej uttalad – av ett självständigt Estland. Sedan dess har mycket hänt, och hela denna tankegång förefaller mig ligga i ett överkligt fjärran. Även estlandssvenskarna ha kommit i ett annat läge, som bringat mitt resonemang att stå på huvudet.

Det ryska hotet har ständigt hängt över vårt huvud, men vi hoppades och låtsades att det inte fanns. Folk har ständigt talat om ryssarnas avfolkning av gränstrakterna och gått i fruktan för en resa bortom Ural, men personligen

har jag ej alls räknat med något sådant på allvar. Vi små bönder betyder ju ingenting politiskt och vi har brukat bli på sidan av de vägar, där de stora gått fram. Varför skulle vi bli i vägen nu? Så har dock blivit fallet, och de värsta olycksprofeterna tycks få rätt. I det längsta har jag försökt hålla fast vid min optimism, men den är borta nu.

Vi har inte gripits av någon panik, men ju grundligare vi betänkt saken, desto tydligare har vi sett faran. Vi har i en trängre krets diskuterat framtidsutsikterna med dem, vilka ivrigast arbetat för svenskhet härute. Det fanns de som i början var av åsikten, att allt nog skulle ordna sig så småningom men de blevo snart övertygade om motsatsen, och där var ingen som kunde se någon möjlighet för vår stam att bestå i längden.

Jag skall försöka att förklara.

Våra svenskar hade en förmedlande uppgift i det forna Estland. Numera är Estland en del av Ryssland och kommer säkerligen att glida allt längre bort från det Norden, som det en gång försökt närma sig. Sannolikt kommer det aldrig att bli självständigt igen. Hela historien igenom ha de finsk-ugriska stammarna vikit undan, den ena efter den andra har slukats av slavernas massor, och esterna med sin ringa livskraft (t ex ingen folkökning) komma ej att ge utvecklingen en annan riktning. Vad esterna kunna sträva till är en autonom ställning, inte mera.

Om landet också aldrig skulle bolsjeviseras, så är det dock ryssarna som sätter på det sin prägel – svenskarna som kulturförmedlare är något meningslöst.

Vi kommer att gå kulturellt tillbaka.

Man kan snart få se en ekonomisk uppblomstring särskilt i garnisonstrakterna, bl a svenskbygden. Någon kulturell sådan blir det inte. Förbindelserna med Sverige försvagas – vi måste betänka att svenskbygden blir ryskt befästningsområde. De rikssvenska turisterna utebli. Småningom skall Sverige finna det meningslöst att utge understöd åt våra kulturella företag och skolor, då ju deras verksamhet går tillbaka. Vi kommer att få det svårt med anskaffande av läroböcker för våra skolor, svenska tidningar bli sällsynta o.s.v. Förryskningen av skolor börjar kanske inte så snart. Omöjligt är det inte att gränsspärren blir strängare;

ryssarna ha aldrig haft öppna gränser.

Vad blir det under sådana förhållanden av det kulturella arbetet? Eller vad betyder det, att det på varje flicka i bygden blir tio ryska soldater, för att nu vidröra en annan sida av saken?

Utvandringen kommer att öka.

Redan förut flyttade årligen hundratal unga till Sverige. I Rikull fick man inte ihop någon sångkör mera av brist på ungdom; det var nära nog omöjligt att uppbringa arbetsfolk till jordbruket. Nu ökar utvandringen, hela familjer flytta. "Om man åtminstone finge barnen över", heter det nu. Jag trodde förut att utvandringen kunde stoppas genom näringslivets höjande – under nuvarande förhållanden kan endast ryssarna göra det genom utvandringsförbud. Detta senare är inte otänkbart, för så har det varit i sovjetlandet. Då återstode endast flyktningsvägen med småbåtar. I vilket fall som helst blir vår stam försvagad ytterligare, det är barn och åldringar kvar.

Vi kommer antagligen att flyttas inåt landet.

Den befästa linjen kommer att gå från Lettland över Ösel och Dagö genom hela svenskbygden. Ormsö var i början inte nämnt, men vem som helst begriper att det måste befästas, då det ju behärskar norra inloppet till farvatten innanför öarna. Vi får först arbeta på fästningarna med god lön (så var det undet förra världskriget); sedan flyttas vi bort. Jag tvivlar inte på den saken. Längs hela sin västgräns ha ryssarna bränt alla hus, hur skulle de låta svenskar bo t o m bredvid sina befästningar och uppehålla förbindelser med utlandet? Deportationen kommer inte att ske omedelbart. Nej, först blir det goda tider med mycket arbete och höga löner, men alltefter som fästningarna utvidgas, få byarna dra sig undan. Möjligen kommer en eller annan by att få stå kvar, men det är betydelselöst härvidlag. Svenskbygden är (över Ormsö räknat) en 20 km bred kustremsa – både byar och fästningar få där inte plats. (I Ryssland avfolkades ett bredare bälte längs hela gränsen.) När evakueringen börjat, då är det föga troligt att vi få stanna i Estland; men även det skulle betyda stammens undergång, ty vi kunna inte hålla oss kvar annorstädes än längs kusten med ryggen mot havet.

T.v. har det endast varit fråga om

flyttning av rågöborna. Vart de i så fall skulle flytta vet jag inte. De i detta sammanhang i Sverige nämnda f.d. tyska gårdarna ligger strödda över hela landet. I och intill svenskbygden finns sådan ledigbliven areal blott för ett tiotal smågårdar.

Kanhända blir det ingen omplacement alls till en början. Ryssarna skall väl inte börja fullgörandet av vänskapsfördragets bestämmelser med omstörtningar. Men efteråt flyttas t ex rågöborna, och nargöborna, och spithamborna, och saxbyborna o.s.v. för alla sitta de på strategiska punkter. Den svenska legationen i Reval kommer kanske att sammanslås med den i Moskva, i Sverige kommer man ej att veta vad som sker härute; den svenska pressen blir uppmärksam först, då vår stam är på väg österut. Eller när har ryssarna brytt sig om svensk eller världspress?

Jag antar att jag ej lyckats belysa saken tillräckligt i det föregående, mycket av vad jag sagt kommer kanske att visa sig vara illa genomtänkt, men ett är jag övertygad om: vi kan inte bestå som svenskar här i längden, såvida inte utvecklingen tar en helt annan riktning.

Det är svårt att profetera om framtiden, men vem skulle driva ryssarna från Östersjön? Inte ens en revolution där hemma skulle göra det.

Ännu kunde man med den estniska regeringen träffa en överenskommelse om överflyttning, men snart är det säkert för sent. Då ryssarna en gång börjat avgöra allt viktigt här i landet, då går det inte längre. Den tiden kommer. Då kan Sverige inte åstadkomma något här, om så inte är ryssarnas vilja. Däri ligger förseningens fara. Sverige kanske skulle försöka ingripa, då vår deportation står för dörren, men det är för sent då. En flyttning här dryftas inte i åratal som i det parlamentariska Sverige, den företas plötsligt, och svenska föreställningar rubba säkert inte beslutet hos en regering, som tidigare utan hänsyn till protester stängt utländska konsulat m.m.

Ekonomiskt rör det sig om blygsamma belopp. All egendom, såväl fast som lösöre, torde sammanlagt för hela bygden inte överstiga 6-7 miljoner kronor. Men det är förstås inte meningen att allt detta skall spolieras.

Vår historia och vår kultur? Tyvärr

EN SEN TRANSPORT

Kring m/s Juhans sista östersjöresa för 35 år sedan

av Elmar Nyman

Från Nya hamnen i Hapsal eller Rohuküla startade de flesta resorna

Omkring 3 300 estlandssvenskar och nästan lika många ester skeppades under perioden juni-september 1944 över till Sverige med den ca 300 ton stora motorskonaren "Juhan". Fartyget var

avsett för högst 300 personer men fraktade i genomsnitt ca 700 personer under sina nio resor. Ingen av dem som varit med om dessa transporter kan glömma den oerhörda trängseln

ja. Här är det slut med dem ändå. Skall folkstammen uppoffras för sin historia?

Härute heter det att Sverige kunde ta över vårt folk nu, men det kommer ej att göra det, därför att svenskarna tänker i fornstora minnen och de vill ha kvar oss som relik och museiföremål.

Vi skall väl ändå även under rådande förhållanden fortsätta vårt arbete. Sinnesstämningen kan man förstå, resultatet likaså. Vi kan fortsätta det, även om vi vet att det är hopplöst. Värre är, att det även är meningslöst.

I Sverige förstår man säkert inte detta. Hos oss har talet om överflyttning blivit allmänt nu efter tyskarnas aktion. Man hoppas på initiativ från Sverige. Jag hoppas också, men jag tror det inte.

x

Sedan ovanstående skrivits, har en förordning utfärdats: kontroll av brev, telefon o.s.v. inga utlandssamtal, endast vissa språk tillåtna i brev, svenska inte tillåten. Polismakten avsevärt för-

stärkt, särskilt den politiska. Nu blir det nog lugnt från vår sida. Jag skall i alla fall försöka få ännu detta brev över. Vad man möjligen kan känna och tänka här, det är nog omöjligt att förstå i Sverige.

Med största högaktning
V.A.

Inte allt slog in. Framförallt kunde man inte förutse, att Hitler i omätlig självöverskattning bara 20 månader senare skulle överfalla sin paktbroder och därmed inleda just det tvåfronts- krig, som han genom pakten 1939 hade lyckats avvärja. Även händelsernas gång i Baltikum rubbades naturligtvis, ryssarna hann t ex inte bygga ut ett fullständigt befästningssystem.

Vi står nu, 40 år efteråt med facit i hand och vet hur det blev. Då visste vi mycket litet och försökte bedöma vad som kunde ske och vad som troligen skulle ske, och vi var rädda att tillfället skulle gå oss ur händerna. Det blev ju så, och vi vet vad det kostade oss.

V. Aman

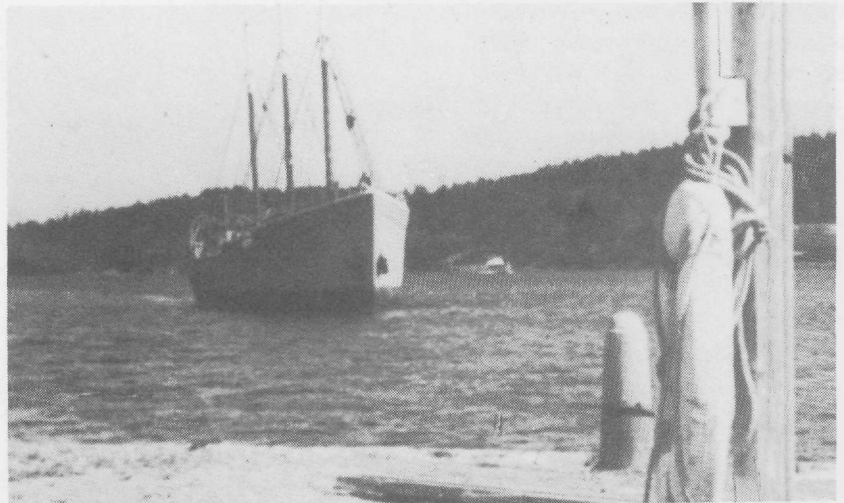
ombord och de primitiva sanitära förhållandena – eller sin ängslan för flyg- angrepp, u-båtstorpeder, minor. Färden till drömlandet Sverige blev ingen angenäm kryssning med "Svenske kungens vita skepp". Varför kom evakueringen att ske under så primitiva former? Varför hyrdes t.ex. inte ett större svenskt fartyg? Svaret är givet. Transporterna måste ske under så föga uppsseendeväckande former som möjligt. Tyska riksregeringen hade ju sagt ett bestämt nej till en allmän evakuering av Estlands svenskar. Den tyska marinen tillät inte heller utländska fartyg att segla i de strategiska farvattnen. Fronten hade under sommaren 1944 brutit samman vid Leningrad och tyskarna hade lagt ut nya minfält för att hindra den ryska flottan från att bryta sig ut i Östersjön. Att under rådande förhållanden kunna få hyra ett tyskt eller finskt fartyg var likaså uteslutet.

Mera av en slump lyckades Dr Ludvig Lienhard komma över "Juhan", hemmanhörande i Arensburg, och ut- hyrd till den rikstyska arbetsorganisationen Todt. Lienhard blev tvungen att starta ett bolag för handelstrafik – inte utan svårigheter – där estlandssvenskarna registrerades som "levande frakt". Naturligtvis gick det inte att på laglig väg skaffa olja, som ju var "krigsviktig råvara". Ludvig Lienhard slöt emellertid ett kontrakt med Kommittén för estlandssvenskarna, där kommittén förpliktade sig att stå för transportkostnaderna och ordna den besvärliga bränslefrågan. "Juhans" besättning var estnisk.

Säkert var de flesta passagerarna helt omedvetna om den oerhörda aktivitet bakom kulisserna som föregick var och en av dessa transporter. Varje färd hade sin egen prolog. Låt oss koncentrera oss på "Juhans" sista resa, den som började i Hapsal den 9 september och slutade lyckligt i Brevik på Lidingön den 11 september. Det är mycket tveksamt om denna resa i början av september skulle ha blivit av, om inte Sigurd Curman som vanligt hade gripit in på sitt kraftfulla sätt. Det visade sig nämligen att kaptenen och besättningen ombord på "Juhan" var

ytterst obenägna att återvända till Estland efter den resa som fullbordats den 31 augusti. Minfälten och andra faror på sjön avskräckte men också den politiska polisen i Estland, estnisk såväl som tysk. Den misstänkte nämligen att "Juhan" också sökte smuggla över folk som tillhörde de mobiliseringsbara åldrarna. Och naturligtvis fanns ju alltid risken att tyskarna skulle rekvirera "Juhan" för något ändamål när den åter dök upp, även om den tidigare ratats av marinen därför att den gick så långsamt. I detta läge gällde det för Sigurd Curman – den för estlandssvenskarnas överflyttning ytterst ansvarige – att med hjälp av ord och klingande mynt få "Juhans" besättning att företa ännu en resa. Han hade också annan trumf på hand. För att "Juhan" inte skulle riskera att fastna i den tyska krigsbyråkratin skulle kammarherren och riksdagsmannen James Dickson jämte två personer från Röda Korset följa med på resan. Detta tycks ha varit avgörande. M/s Juhan stävade åter ut mot den helt mörklagda Östersjön och anlände till Hapsal den 6 september.

Det var minsann inte bara att lasta i "den levande frakten" och vända ut mot sjön igen. Det fick kammarherre Dickson noggsamt erfaras. Intet gick att utträtta i Hapsal. Det gällde att konsultera och bevaka de rätta instanserna i Reval, bl.a. generalkommissariet, och att snabbt sätta sig in i de regler efter vilka listorna skulle upprättas. Primärt måste det fastställas om vederbörande sökande var av svensk härstamning. Den som kunde styrka detta fick i sin hand ett till färgen gult medlemskort i föreningen Svenska Odlingens Vänner i Estland – en förening som formellt inte existerade! Aldrig har väl S.O.V. haft fler medlemmar än under denna tid, ca 9000 lär ha fått detta medlemskort, som i realiteten kom att fungera som ett slags svenskt pass. Det var gott och väl om man hade klara papper som svensk, men en hel svensk bygd kunde inte avfolkas och fastigheterna lämnas vind för våg. Ludvig Lienhard och andra som var inkopplade i arbetet kring överflyttningen måste se till att luckorna fylldes successivt för att inte myndigheterna skulle reagera. Det blev i allmänhet österifrån evakuerade som övertog gårdarna enligt kontrakt – de estlandssvenska småjordbrukarna och fiskarbönderna saknade inte bety-

M/s Juhan på väg in till Breviks brygga

delse för krigsekonomin. Hade man väl klarat härstamningsfrågan och eventuella arrendekontrakt återstod att få intyg från polisen om "politisk tillförlitlighet", för anställda krävdes intyg från arbetsgivaren osv.

Estland-Schwedische Verbindungsstelle i Reval, som formellt lydde under generalkommissariatet men i mångt och mycket handlade med stor självständighet, blev en viktig instans i sammanhanget. Det var här listorna gavs en mer definitiv utformning av Dr Lienhard och hans estlandssvenska medarbetare. Folk sökte sig till denna byrå i stora skaror och bönföll om att få följa med "Juhan". Det gick så långt att anställda tvingades lämna sina bostäder och övernatta på annat håll eftersom de inte fick ett ögonblicks ro för de besökande.

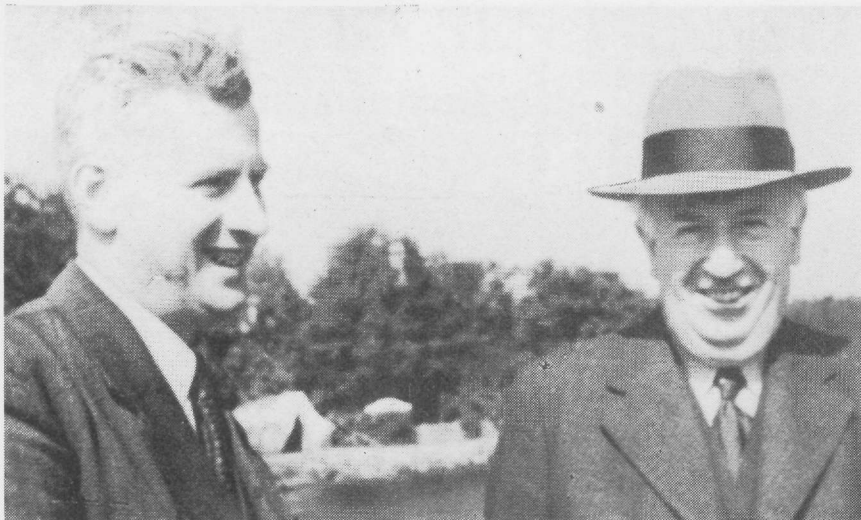
För att påskynda transporten måste kammarherre Dickson uppsöka såväl olika polisinstanser som generalkommissarie Lietzmann. Denne intog f.ö. en välvillig hållning till transporterna och ville inte att Auswärtiges Amt skulle blandas in.

Den 9 september hade så listan bearbetats tillräckligt av olika funktionärer och Dickson och Lienhard kunde fara till Hapsal för att följa ilastningen av de evakuerades handbagage och vidta andra förberedande åtgärder inför avfärden. Men även här väntade rutiner som tog tid. De gällde t.ex. avprickningen av listorna, som sköttes av Dr Lienhard, omhändertagandet av de resandes valuta, eftersom inga pengar fick föras ut ur landet (den överfördes

senare till Sverige men visade sig vara helt värdelös), tull och polisingripanden etc. Betydligt mer än 600 personer (det antal som de ursprungliga listorna upptog) passerade den stränga kontrollen och fick kliva ombord. De som lämnades kvar på bryggan kunde inte dölja sin förtvivlan.

Söndagen den 10 september började förberedelserna för avgång redan i gryningen, men det dröjde till långt fram på dagen innan man kunde kasta loss. Det visade sig att såväl "Juhans" kapten som Dr Lienhard kallats till förhör hos den hemliga fältpolisen. Båda släpptes men Lienhard stannade kvar i Estland för att förbereda eventuella ytterligare transporter. Han synes dock inte ha hyst några förhoppningar om att få "Juhans" besättning att återvända.

Det finns många som kan berätta om den dramatiska överfärden. (Se bl.a. utdrag ur en Österbyflickas reseberättelse som återgivits av Viktor Aman i En bok om Estlands svenskar, del 1!) Sent på kvällen då "Juhan" rundat Ormsö kom plötsligt en tysk vaktbåt, som man tidigare lagt märke till i Hapsal, och försökte borda "Juhan". Det lyckades också men med vissa svårigheter eftersom sjön var grov. De som befarat att vaktbåten skulle stoppa "Juhans" fortsatta färd kunde snart andas ut. 13 civila dök upp ur vaktbåtens inre och togs ombord av "Juhans" besättning. Enligt "Juhans" kapten var den tyska vaktbåtens besättning mutad. De flyende var yngre män i mobiliseringsbar ålder, vilkas namn hade strukits från listorna. (26.000 mark lär tyskarna ha tagit in på denna

Vid ankomsten till Brevik möts "Juhan" av representanter för Kommittén för estlandssvenskarna

tur!) Att det i detta kaotiska skede gick att muta tysk bevakning kan f.ö. många estlandssvenskar intyga. En ny incident inträffade när man hunnit något närmare Dagö. Passagerarna på "Juhan" såg plötsligt hur en tremastare, en skonare, stävade mot det estniska fastlandet. Strax bakom den syntes den grå silhuetten av en eskorterande tysk örlogsmann. Skonaren och dess kapten hade enligt "Juhans" kapten vid flera tillfällen gått med flyende ester till Sverige. Ca 200 personer lär ha varit ombord på tremastaren. Hur gick det för dem? Planerna på att ankra utanför Dagö och invänta bättre väder skrinklades. Man ville fortast möjligt komma bort från dessa farvatten. Kurs togs rakt på Sandhamn. Sjön var nu mycket upprörd. De flesta av passage-

rarna blev svårt sjösjuka och förhållandena ombord blev snart outhärdliga. Måndagen den 11 september vid 8-tiden siktades Svenska Högarnas fyr vid horisonten. Trots den hemska natten och fortsatt svår rullning sökte sig många upp på däck för att med egna ögon skåda den första Svenska utposten. Efter ytterligare några timmar kom ett svenskt vaktfartyg "Juhan" till mötes. Detta fartygs kapten jämte lots och marinpoliserna klev ombord på "Juhan". Efter ett kort uppehåll i Sandhamn följde en solig infart genom skärgården till Brevik. Hakkorsflaggan hade vid det laget strukits och den estniska hissats.

På bryggan i Brevik stod som vanligt en leende Sigurd Curman. Hans och

hans medarbetares insatser hade än en gång gett resultat. Mottagningsproceduren började. Ambulans fanns på plats, bl.a. fanns en barnaföderska att ta hans om. Lottor utspisade, bussar väntade för vidare transport. Ett helt nytt liv hade börjat.

"Juhans" kapten och besättning vägrade som väntat att än en gång utsätta sig för den tyska säkerhetspolisens förhör eller för andra uppenbara faror. På utvägen från Lidingö till Hapsal hade man för övrigt varit nära att gå på en mina! Och återresan i den hårda stormen kunde ha slutat i katastrof.

M/s Juhan fick t.v. ligga kvar vid den undanskymda Breviksbryggan. Enligt ryssarna var "Juhan" sovjetrysk egendom och borde alltså överlämnas till ryska myndigheter – vilket också småningom skedde. Men innan överlämnandet ägde rum spekulerades det åtskilligt kring "Juhan". Det visade sig nämligen att det gick att uppbringa en ny besättning som var villig att resa över på nytt. Men var det egentligen klokt att ge sig av i rådande läge, då tyskarna fått nya problem till följd av Finlands vapenvila med Sovjet och deras reträtt från Baltikum endast var en tidsfråga? Det var sannolikt att tyskarna genast skulle lägga beslag på "Juhan" för egna transporter. Och om "Juhan" inte kunde återvända till Sverige, skulle Sovjet kräva skadestånd (110 000 kronor har nämnts) för förlusten av "sitt" fartyg. Alltså blev det ingen ytterligare resa för "Juhan".

Dr Lienhards fortsatta ansträngningar att organisera nya transporter gav av olika anledningar dåligt resultat. Den större ångare som utlovats kunde inte erhållas. Det återstod för honom att tacka ja till en mindre seglare, "Triina", som maximalt rymde ca 200 människor. Den 22 september, samma dag som Reval erövrades av ryska trupper, anlände "Triina" till Brevik med ca 70 estlandssvenskar, något fler ester och färdledaren och organisatören Dr Lienhard. Härmed sattes punkt för de s.k. legala transporterna av estlandssvenskar till Sverige.

Ytterligare en eller två resor med "Juhan" kunde ha tömt svenskbygden. Först omkring den 20 september lät den tyska riksregeringen via Dr Kleist meddela att det numera inte fanns något hinder för evakuering av samtliga svenskar från Estland. Man kunde t.o.m. tänka sig att svenska båtar användes. Det var så dags!

„Svenska Odlingens Vänner“

MEDLEMSKORT Nr. 1544

Nuorkö lokalavdelning

Till medlemmen

Namn Lao

Förnamn Magnus Herbert Hapsal (även flicknamnet)

Födelsedatum och ort 17. jan. 1908 Hapsal

Yrke Skreddare

Adress Gadama 29, Hapsal kommun

Estland, den 29. juli 1944

Uuno Pääs

„Svenska Odlingens Vänner“
förtre deman

OSTLANDS
ODLINGENS
VÄNNER
Estland

Ostland Film G. m. b. H. Druckerei, Reval. 10000. 375. 61-2-44

Ett medlemskort utfärdat av Svenska Odlingens Vänner hjälpte många genom nålsögat

Edvin Lagman

UR VÅR HISTORIA

I början av 1600-talet köptes Hapsals slottslän av Jakob de la Gardie. Denne erhöj dessutom Dagö som täckning av lån till kronan. – Bilden visar ruinerna av borgen i Hapsal

Det feodala systemet kännetecknades överallt i Europa av jordägarnas strävan att inskränka bondens fri- och rättigheter. När Estland – och de övriga baltiska länderna – hade erövrats gick utvecklingen i samma riktning även där och ledde under fjortonhundratalet fram till att den estniska bonden förlorade rätten att flytta från den gård han hade satts att bruka; han blev sålunda livegen eller, som man också säger, bunden vid torvan (på latin *glebae adscriptus*).

Den estlandssvenske bonden förmodade värja sig mot detta, men den frihet han lyckades bevara åt sig gällde bara inom det traditionella estlandssvenska bosättningsområdet; flyttade han in på estniskt område miste han sina förmåner. Följden av detta måste ha blivit att det blev en skarpt markerad gräns mellan estlandssvenskt och estniskt område och att svenskarna bevarade sin nationalitet som något mycket värdefullt.

Skatter och andra utskylder var det viktigaste inslaget i förhållandet mellan bonden och överheten. Skattesatserna varierade påtagligt från ort till ort, beroende på vad gårdarna producerade och förmodligen också på hur

skatteindrivare och länsberrar tolkade bestämmelserna. Till sin karaktär var skatterna också av olika slag, bl a tionde och vackeskatt. Vackeskatten gick till uppbördsmännens förplägnad vid vacketinget, som hölls i samband med skatteindrivningen; senare tog också bönderna själva del i denna förplägnad. Tionden gick till länsherren, dvs vanligen biskopen eller abboten. Oklarheter i uppfattningen om tiondens storlek och om åligganden i övrigt ledde snart till tvistigheter mellan bönder och länsberrar. Ett fall är ganska väl känt genom urkunderna. 1555 råkade bönderna på Stora Rågö i tvist med sin feodala överhet abboten i Padis kloster om skatter och rättigheter. Rågöborna skickade då tre män till svenske kungen Gustav Vasa för att få hjälp. De visade därvid upp sitt gamla privilegiebrev. Tvisten bilades året därpå genom överenskommelse mellan parterna själva. Det är emellertid intressant att notera att svenskarna i Estland kände ett starkt samband med Sverige, något som också har kommit fram genom senare aktioner, bl a på 1800-talet, då "klagomän" från Ormsö uppvaktade Karl XV.

Vi har inte någon helt klar bild av de

skattesatser som vid medeltidens utgång gällde för de estlandssvenska bönderna, men det förefaller tydligt, att skattebördan var betungande och många gånger gav anledning till oro och missnöje.

År 1558 bröt krig ut mellan Ryssland och den livländska ordensstaten, som i detta krig störtade samman. Danmark och Polen kastade sig in i striderna om arvet, och Sverige uppträdde ånyo på scenen. Ösel-Wiek gick genom köp till Danmark, och Nordestland (Harrien med Reval och Wierland) gav sig 1561 under svenskt beskydd; Erik XIV hade då bestigit tronen efter Gustav I. Striderna mellan de rivaliserande makterna fortsatte ytterligare flera årtionden; de slutade med svensk seger. Det svenska stormaktsväldet höll på att skapas.

Under dessa ofredens årtionden drog främmande härar fram över landet, inte heller svenskbygderna gick fria. Ryssar, polacker, danskar och svenskar besegrade varandra och besegrades av varandra. Soldaterna rövade och tog vad de kom över, den värnlösa människan betydde föga. Än i dag lever bland dem som är födda och uppväxta i svenskbygderna sägner om främlingarnas fruktansvärda framfart.

Genom freden i Altmark 1629 avslutades den långa krigsperioden. Freden kom att vara ända till det stora nordiska krigets utbrott 1700. Under dessa årtionden var landet under svensk förvaltning, som lämnat efter sig omdömet "den gamla goda svenska tiden" bland esterna.

Estlandssvenskarna skyndade sig att av de svenska härskarna få bekräftelse på sina gamla rättsurkunder. Så länge estlandssvenskarna lydte direkt under kronan, var deras ställning inte heller hotad. Det nya skattesystem som infördes i landet, innehöll också klarare direktiv, så att fogdarna inte kunde förfara lika godtyckligt som tidigare.

Situationen ändrades dock rätt snabbt, då adelsmän börjat få markområden genom donation eller köp. Av detta drabbades såväl ester som svenskar. På 1620-talet hade praktiskt taget alla svenskbygder övergått i privata händer. Greve Jakob de la Gardie köpte t ex hela Hapsals slottslän samt er-

Ortodoxi bland svenskarna i Estland

av David Papp
(slutet)

Ormsö ortodoxa kyrka

höll Dagö som täckning av lån till kronan. Släkten de la Gardie – vars mest namnkunnige medlem är Magnus Gabriel – kom sedan för lång tid framöver att äga större delen av svenskarnas bosättningsområde i Estland.

Överallt växte nya gods upp. De nya godsägarna brydde sig inte om svenskarnas privilegiebrev och de särbestämmelser som reglerade deras skyldigheter utan gjorde vad de kunde för att tvinga dem ned till samma rättsliga nivå som de estniska bönderna stod på. Sveriges förlänings- och donationssystem innebar sålunda ett dödligt hot mot den frihet, som måste ha varit ett viktigt inslag i "den svenska rätten". Det gick t o m därhän, att godsägare avhyste bönderna i hela byar och lät dem flytta till röjningar och nyodlingar, medan den jord de brukat förut lades under godset; ett typiskt exempel på detta är Gambyn ("Gamla byn" Rickul), som fick flytta in i skogarna.

I början tycks bönderna ha fogat sig i de nya förhållandena, men efter någon tid börjar striderna mot godsägarväldet blossa upp. Urkunderna berättar om böndernas kamp mot Clas Ramm, som ägde Padiskloster med Rågöarna, och mot Jakob de la Gardie, som inne-

hade Hapsals slottslän och Dagö. Under efterträdaren Axel Julius de la Gardie hårdnar regementet ytterligare. Då brister de svenska dagöböndernas tålamod och de vänder sig till svenska regeringen för att få sin rätt. Det är nu som Kitas Irja träder fram på Dagö och genom sin hårdnackade kamp och sin okuvliga vilja blir till en legend. Bönderna får slutligen rätt mot greven, men denne lyckas ändå undanta de svenska småbyarna på Dagö från privilegiebrevets bestämmelser.

De följande århundradena i estlandssvenskarnas historia är uppfyllda av kampen mellan bönder och godsägare. Hertig Karl (Karl IX), Gustav II Adolf, drottning Kristina, Karl XI, Karl XII, alla utfärdar de skydd för den estlandssvenske bondens gamla fri- och rättigheter, men ständigt hittar godsherrarna på sätt att kringgå besluten. Någon som helst nationell samhörighet kände släkten de la Gardie inte med svenskarna i Estlands kusttrakter. Det gapade en avgrund mellan godsherrar och bönder i det system som nådde sin fulla utveckling under den svenska tiden i Estland. Till kungarnas och drottning Kristinas heder skall dock sägas, att de sökte ge bönderna rätt. forts.

I och med det kejserliga Rysslands sönderfall under första världskriget upphörde utbetalningarna av prästerskapets löner. Detta innebar dödsdomen för de minsta ortodoxa församlingarna i Estland. Deras jordinnehav – utöver en obetydlig rest – indrogs till staten för att utdelas till jordlösa. Då prästerna förlorade sin inkomst, naturaförmånerna och möjligheten att få sin försörjning från jordbruket, resulterade detta ofta i att församlingarna måste avstå från präst. Så gick det också i Ormsö – fader Jakob Waarask lämnade ön och bosatte sig på fastlandet. I fortsättningen handhades gudstjänstlivet och de kyrkliga förrättningar av vikarier, oftast präster bosatta i Hapsal.

Församlingen decimerades härigenom starkt. De flesta ortodoxa gick i samband med konfirmation eller vigsel över till den lutherska församlingen. På 1930-talet led både den ortodoxa och den lutherska församlingen stort avbräck i sin verksamhet då en i Reval verksam känd frikyrkopredikant, Marley, inledde väckelsearbete på ön och förde över en stor del av befolkningen till sin friförsamling. Arvet från Österblom levde än. År 1939 återstod på Ormsö blott ett tiotal medlemmar av den ortodoxa församlingen. Strax därefter började evakueringen av estlandssvenskarna till Sverige, vilket i praktiken utplånade ortodoxien bland de svenskspråkiga. De sista åren före överflyttningen till Sverige deltog i gudstjänsterna bara tre, fyra människor regelbundet. Det fanns dock intresse bland öborna för gudstjänstlivet i "ryska" kyrkan, och lutheraner och vetgiriga brukade delta. Det var också litet av en sensation i bylivet när prästen regelbundet om somrarna kom i båt från Hapsal för att förrätta liturgien på Ormsö. Ända till slutet förekom – ehuru sällan – vigslar och begravningar i kyrkan.

Om *kyrkoherdarna* vet vi följande (årtalen är ungefärliga och uppgifterna fragmentariska):

I. 1886–1894 *Nikolai Orlov*. O. hade tidigare varit diakon i Nikolai församling i Riga, därefter kyrkoherde i

Mönnuste församling på Ösel och utnämndes så till kyrkoherde i Ormsö nygrundade församling. Vi vet att han var litterärt intresserad, sålunda tog han initiativ till att Ortodoxa Brödraskapet på Ösel på 1870-talet utgav ortodox litteratur, och 1864 hade han själv publicerat en estnisk översättning från kyrkoslaviska, "Anastasia, en sorglig berättelse från kristendomsföljelsernas tid". En dotter till O. gifte sig med ärkeprästen Aleksei Allik på Moon, Hellama församling, en annan dotter synes ha gift sig med O's efterträdare på Ormsö, prästen Jakob Waarask (II).

Från Ormsö fick Orlov 1894 förflyttning tillbaka till Ösel till Must'els (Mustjala) församling.

II. 1894–1920 *Jakob Waarask* (död på 1920-talet). W. var född i staden Rappin (Räpina) där fadern var skollärare. Sedan han 1882 utexaminerats vid lärarseminariet i Dorpat var han lärare på flera håll på landsbygden, från 1889 på Ormsö. Där blev han också så småningom klockare och fick diakonvigning. Säkert var det under läraråren på Ormsö som W. lärde sig svenska – en merit för att sedan få kyrkoherdebefattningen. W. synes ha varit en framstående pedagog, han fick ett flertal gånger mottaga tackskrivelser och utmärkelser i sin lärargärning. W. var på äldre dagar ett original, en av de allra sista estniska prästerna som efter revolutionen höll fast vid sin ämbetsdräkt också utanför kyrkolokalen. Ännu på 1920-talet såg man honom lunka omkring på Hapsals kullerstengator i sin långa svarta prästkappa och i den under tsartiden om sommaren obligatoriska halmhatten.

III. 1923?–1927? *Jakob Mutt* (1879–1948) vikarierande präst. M. var bondson från Fellinska kretsen (Viljandimaa), studerade vid Andliga seminariet i Riga och tjänstgjorde före prästvigningen som klockare-skollärare i Pühalep på Dagö och som diakon vid Kristiförklaringskyrkan i Reval. Både där och efter sin prästvigning som kyrkoherde i Hohenholm (Körge-saare) på Dagö var han samtidigt skollärare. Sedan följde tjänst i Pühalep på Dagö och slutligen i Hapsal. Som kyrkoherde i Hapsal valdes han också till prost i Wiek och vikarierade som präst på Ormsö. M. var en duglig organisator och omtyckt själsörjare. Han emi-

gerade i krigets slutskede och var en av de tre estniska ortodoxa mitrabärande ärkeprästerna i landsflykt; han avled i Hannover 1948. Avkomlingarna lever på Nya Zeeland.

IV. 1927?–1930? *Roman Valdak*, vikarierande präst. V. var född i Reval och synnerligen språkkunnig och musikaliskt begåvad; bl a ledde han en blåsorkester. Den kände pedagogen och tidskriftsutgivaren ärkeprästen Anton Laar uppmärksammade honom och ledde honom in på den prästerliga banan. V. vigdes till präst i Väike-Lähtru i Wiek (där fader Jakob Mutt vikarierade som präst). V. verkade på Ormsö ett fåtal år. Hans bohemiska och okonventionella uppträdande blev emellertid allt mer odisciplinerat och ledde till intermezzon varför han berövaldes prästvärdigheten. Strax dessförinnan konverterade han emellertid till katolska kyrkan och han lär sedermera ha försorsakat Balticums katolska biskopsdöme åtskillig huvudvärk. I Hapsal skall han sedermera ha firat katolska liturgier i en egenhändigt uppförd kyrka.

V. 1930?–1934? *Johann Männik* (1873–1934), vikarierande präst. M. var född i Fennern (Vändra) i Pernauska kretsen och bror till den kände ärkeprästen Aleksander Männik i Jewe (Jöhvi) som tillika var prost i Wierland. Släkten ska ha turkiskt ursprung och blev bofast i Estland efter rysk-turkiska kriget. M. hade varit klockare-skollärare i Hohenholm på Dagö och andrepräst i en församling på Ösel. Klen hälsa hindrade honom från att spela någon mer framträdande offentlig roll. Han bosatte sig i kurortsstaden. Hapsal med dess friska havsluft. Där tjänade han som övertalig präst vid stadens ortodoxa församling och hade samtidigt hand om ett par närliggande landsortsförsamlingar som saknade präst, en av dem Ormsö. Han avled efter ett par år.

VI. 1934?–1936? *Aleksander Mari-puu*, vikarierande (?) präst. M. var född i Emmaste församling på Dagö och hade tidigare varit handlande. 1932 kungjorde han sin önskan att "inom den närmaste framtiden ägna sig åt arbete på det andliga arbetsfältet" och synes strax därefter ha vigts till präst. Möjligen var han bosatt på Ormsö, epitetet 'vikarierande' återfinns nämligen inte framför hans namn

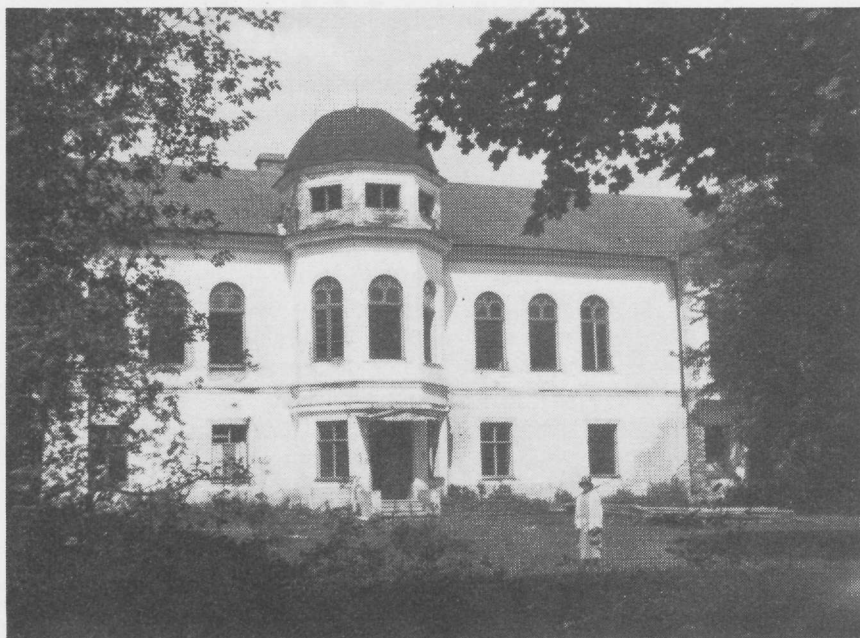
i samtida adresskalendrar. Sedan han lämnat Ormsö tjänstgjorde han i flera landsortsförsamlingar på fastlandet.

VII. 1938? *Jakob Mutt*, vikarierande präst (se ovan III). I 1944 års ortodoxa kalender återfinns ej Ormsö ortodoxa församling, säkert eftersom ön då torde ha varit helt övergiven – den svenska befolkningen hade överflyttats till Sverige och den estniska evakuerats till fastlandet. Det sista spåret efter dess existens är 1948 års ortodoxa kalender, som f.ö. är den enda och sista förteckning över Estlands ortodoxa kyrka som kunnat utges efter kriget. Med största sannolikhet har församlingen upphört – Ormsö räknas till de särskilda områden i Sovjet-Estland som är avstängda för besökare; där har efter andra världskriget militära baser uppförts.

VII. 1948? *Johann (Miltop) Melt-saar* är därmed den siste oss bekante kyrkoherden på Ormsö. Han studerade vid Jaroslavs andliga seminarium och tillbringade därefter en tid vid Valamo (Valaam) kloster. Verkade som präst i Pankjavitsa (Panikowitz) estniskspråkiga ortodoxa församling i sydöstligaste Estland, i Värska, Weissenstein (Paide), Oberpahlen (Pölsamaa) och vid Ekaterinakyrkan i Pernau (Pärnu). Valdes senare till prost i Wiek och var präst i Hapsal. Det var under denna tid han också betjänade församlingen på Ormsö. M. lever ännu i hög ålder i Reval och är övertalig präst vid Aleksander-Nejvskij-katedralen där.

Av klockarna känner vi till följande: År 1902 nämns en klockare-skollärare i församlingen, *G. Androssov*. Året därpå fanns Joann Spuhl och Konstantin Kreek. Om dem se längre ned. Spuhl ersattes 1904 av *Johann Kalmus*, men Spuhl synes 1913 åter ha inträtt i tjänsten. Kalmus verkade på Ormsö till 1913, då han fick förflyttning till en landsortsförsamling. Som kyrkvärd fungerade under många år *Lars Slet* (Slät), vars efterkommande numera bor i Stockholm.

Konstantin Kreek var född 1852 i Hapsal och kom efter genomgången seminarium och befattningar vid olika skolor på fastlandet år 1896 till Ormsö som lärare vid Fällarna skola. Inför tillträddandet konverterade han till ortodoxa kyrkan och familjen lärde sig svenska. Redan nästa år överflyttades han till skolan i Hullo, och omkring

Magnushovs herrgård på Ormsö

1900 blev han klockare-skollärare. Om K. minde länge den fruktträdgård han med stor möda anlade på en sandig jordlapp som tillhörde församlingens klockare. K. dog på Ormsö år 1916 och är begravd på Hullos kyrkogård. Han hade flera söner av vilka en, Vladimir, blev klockare-skollärare i den till arealen mycket stora men folkfattiga Leesi församling vid Finska viken. Sedermera var han musiklärare i Wessenberg (Rakvere) och verkade också som tonsättare. En annan son, Kirill, kom under namnformen Cyrillus Kreek att bli en av Estlands förnämsta tonsättare. Professor Cyrillus Kreek samlade flera somrar estlandssvenska och estniska folkvisor på ön.

Joann Spuhl tjänstgjorde 1891–1902 på ön. Han var född 1859 i Röhels (Ridala) socken i Wiek. Där verkade han också som klockare och skollärare. Som en av den estniska författaren Carl Robert Jakobsons mest hängivna anhängare tvingades han av politiska skäl för en längre tid lägga ner sin tjänst. På Ormsö var Spuhl mångsidigt verksam, bl a som kommunalsekreterare. Särskilt anmärkningsvärt var hans arbete för trädgårdsodlingen på ön. S. var Estlands förste egentliga pomolog och grundade på Ormsö en pomologisk trädgård och en acklimatiseringsplantskola. Han utförde forskning i fruktarter lämpliga att odla i Wiek och propagerade för anläggandet av fruktträdgårdar. År

1905 överförde han trädgården till Hapsal och fortsatte att där driva den fram till 1913. S. var medlem av ett flertal utländska pomologiska sällskap och författade flera böcker, stundom under pseudonymen Rotalia (efter den latiniserade namnformen på hemsöcken Röhel). Han avled 1916 på Ormsö och ligger begravd på Hullos ortodoxa kyrkogård.

Svenskspråkiga ortodoxa på andra håll i Estland

Baltischport

Staden – eller snarare byn – Baltischport (Paldiski) har ett sällsynt gott läge, med en stormskyddad djup hamn. Den byggdes för den tsarryska flottan som örlogsbas och kejsardömetts ouppfyllda planer kan avläsas i den lilla staden vars gator var oerhört överdimensionerade och ofta folktomma. De förnämsta byggnaderna var navigationsskolan, restaurangen "Rågervik" och den ortodoxa kyrkan. Denna hade byggts för flottans behov och var tämligen stor, den var enskippig och hade ett högt torn och välvt innertak. Kyrkan hade en utomordentlig akustik – varje minsta ljud, var tystaste ton ljud rent och klart. Sedan kyrkorummet under den första ryska ockupationen under andra världskriget vanhelgats (bl a användes altaret som avträde) revs byggnaden ner.

Om Jakob Herman, omkring

1900–1919 präst i *Baltischport* (Paldiski) och känd för att han i mogen ålder åter satte sig på skolbänken, för att studera medicin och sedan kunna kombinera prästens och läkarens kall, berättas att han "var tvungen att lära sig svenska eftersom det i hans församling fanns ganska många svenskspråkiga", berättar en av hans i Stockholm bosatta släktingar. Under tsartiden hölls gudstjänsterna i Baltischport på tre språk, kyrkslaviska, estniska och svenska. Efter första världskriget lämnade församlingens starkaste folkgrupp, ryssarna, staden, som nu somnade in i en tönnrosasömn. De kvarvarande enstaka ortodoxa, ester och ett fåtal i omgivningarna bosatta ortodoxa svenskar, hörde inte till de flitigare gudstjänstbesökarna. Skolhuset och lärarnas bostäder nationaliserades. När jag blev kantor och skollärare i församlingen, berättar en nu 92-årig estnisk f d officer i New York, som 1923–1927 i tjänsten vistades i Baltischport och då återuppväckte den slumrande körsången i församlingen – fanns bara någon enstaka estnisk- och svenskspråkig bönbok i kyrkan. De flesta och värdefullaste inventarierna, ikoner, skrudar och bokförråd, hade evakuerats till Ryssland. Men kyrkklockorna – med sin vackra klang – fanns kvar. 1923 lyckades den dåvarande prästen, *Antoni Angerjas* (+1964), sammankalla ett församlingsmöte, där ett 20-tal ester, svenskar och ryssar mötte upp, och den nyssnämnde körledaren grundade en kör. 1928 utnämndes fader Angerjas till präst i den estniskspråkiga ortodoxa Nikolaiförsamlingen i Narva och lämnade Baltischport.

Från 1930-talet är intet bekant mer om svenskspråkiga ortodoxa i Baltischport. Kanske var de enstaka svenskspråkiga ortodoxa på Rågöarna (se nedan) som återvände till lutherska kyrkan de sista svenska ortodoxa på det estniska fastlandet. Under Baltischports församling lydde de svenskspråkiga *Rågöarna*. Av de 350 invånarna på Rågöarna övergick på 1880-talet 59 till ortodoxa kyrkan. Största delen av befolkningen på Stora Rågö – invånarna i Åsbyn, Bisagidbyn och ett flertal bybor i Storbyn – konverterade. På Lilla Rågö skall blott en person ha konverterat. En ortodox

folkskola öppnades i förhyrda lokaler på Stora Rågö men tvingades stänga 1912 av brist på elever. Ännu på 1890-talet var de ortodoxa på Stora Rågö ganska många. Därefter vidtog en återgång till den lutherska kyrkan. 1905 lämnade ett 40-tal ortodoxa sin tro. Den siste ortodoxe på Rågöarna skall 1925 ha återvänt till lutherska kyrkan.

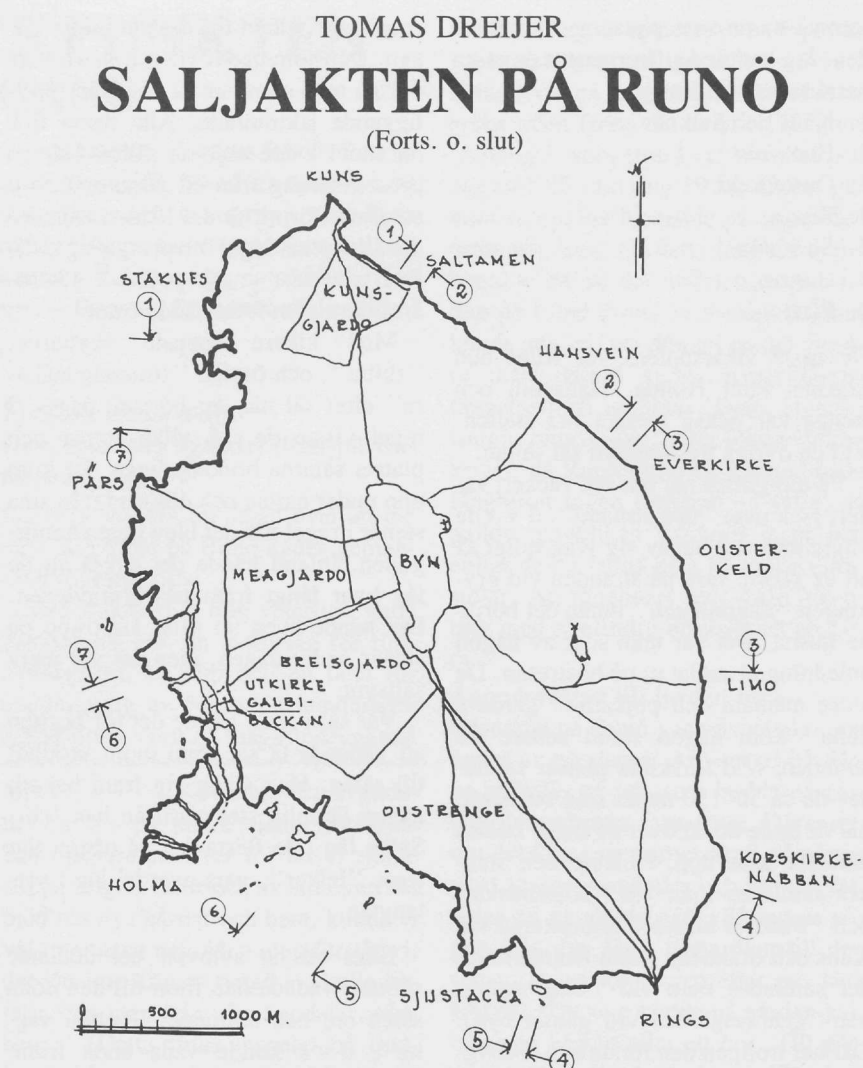
Även i Wichterpal (Vihterpalu) söder om Rågöarna och sydväst om Baltischport övergick under 1880-talet ett antal svenskspråkiga till ortodoxa kyrkan. De tillhörde församlingen i Kors (Kreuz, Risti), där en bror till fader Jakob Herman var präst.

Också i andra kustförsamlingar förekom enstaka svenskspråkiga ortodoxa. Avkomlingar till svenskspråkiga liksom förestniskade estlandssvenskar levde spridda längs kuststräckan från Reval ner till Pernau. Den förre kyrkoherden i estniska ortodoxa församlingen i Stockholm fader Arkadi Nael kan berätta om hur han under sin tid som kyrkoherde i Seliste församling nära Pernau sammanvigde en ortodox svensk från Ormsö med en estniska i sin församling. Brudgummen var psalomschik, hade tidigare varit klockare-skollärare och hade rätt att bära sticharion.

Ormsö ansågs – liksom Kynö i Rigabukten – inte som någon idealisk församling för präster med stora barnkullar. Ön var av isförhållandena långa tider under vår och höst isolerad från omvärlden. Som exempel kan nämnas att diakonen Andrei Liik (1860–1921, känd för sin enastående basröst som sades kunna störta Jerikos murar) önskades till Ormsö som präst men tvingades säga nej – flera av barnen var i den högre skolåldern och matuschka kunde inte tänka sig att låta dem bo inneboende hos främlingar i någon skolstad.

När sedermera ärkebiskopen Nikolai (Leisman) av Petseri (1862–1945) åren 1888–1896 var präst i Hapsal lärde han sig också litet svenska, berättar hans i Stocksund bosatta åldriga dotter. ”Han begav sig då och då med en mindre båt ut till de svenskspråkiga öarna utanför kusten. Då var det värdefullt att kunna språket”.

Varför kom ortodoxien inte att fort-

Skiss över Runö

1979 T. 5

Höstjakten på säl som bedrevs hemma på Runö kallades ”struandgua” eller ”gua upa struand” (gå uppå strand). Vid denna jakt sköts sälarna ”upa stein” (uppå sten), där de krupit upp på

leva bland de svenskspråkiga i Estland? Troligen därför att de svenskspråkiga var en så liten minoritet i landet. Den lutherska kyrkan hade verkat flera hundra år bland dem, prästerna hade alltid hämtats från vad de betraktade som sitt hemland, Sverige eller det svenska Finland. Att vara svenskspråkig hade kommit att betraktas som synonymt med att vara lutheran. Hade de svenskspråkiga ortodoxa varit fler, hade några energiska och aktiva bland dem valt prästbanan och hade ortodoxien fått verka längre i svenskbygderna skulle den troligen ha fortlevat där på samma sätt som den fortlever bland esterna i Estland.

låga flata stenar utanför stranden. ”Struandgua” var den gamla benämningen på denna jakt. I början av 1900-talet då hagelbössorna blev allmänt vapen kunde även jakt på sjöfågel benämnas ”gua upa struand”. Jakten på säl under hösten bedrevs från slutet av augusti till omkring november/december, när is började bildas runt stränderna. Denna jakt var ej direkt yrkesmässig, utan mera en nöjesjakt. Antalet sälar som blev skjutna under denna jaktperiod var ganska ringa jämfört med antalet skjutna sälar under höstresorna på andra orter långt från Runö.

Stranden runt ön var indelad i 7 jaktområden, s k vikarställen, med lika rätt för alla att jaga där. Se skiss över Runö där de olika områdena markerats. Dessa områden benämns med

samma namn som platserna vid stranden. Jag har med siffror angett de olika områdenas sträckning.

1. Küns och Staknäs
2. Hansvein
3. Ousterkeld
4. Réngs
5. Sjustacka
6. Hoļma
7. Pārs

De bästa vikarställens var Küns och Staknäs samt Hoļma. Hansvein och Réngs var också ganska bra ställen. Vid de övriga tre förekom säl sällan.

På morgonen när det var vackert väder, gick man "upa struand", d v s de yngre männen begav sig iväg tidigt så att de skulle vara på stranden vid gryningen "daghningen" innan det började ljusna. Det var män som av någon anledning ej seglat ut på höstresan. De äldre männen och pojkar "garda å pēta" kom någon stund senare till stranden. Vid särskilda platser samlades de ca 50–150 meter från stranden, där de hade utsikt över de flesta ställen där sälar kom upp. På Küns och Staknäs samlades man vid "Künsbuska" och "Staknäs buska" (enbuskarna vid Küns och Staknäs). Inom Hoļmaområdet samlades man vid "Galbisteinguan" (gärdesgården vid gamla byn). Där har troligen den första byn (bebyggelsen) funnits. Medan "struandguaghara" satt och väntade vid sina samlingsplatser berättade de äldre männen intressanta och spännande jaktupplevelser för pojkar som ivrigt lyssnade.

Varje man, "struandguaghar", som befann sig inom samma jaktområde, "unde sama skote" (under samma skott), var berättigad till andel i en skjutet säl inom området. Ett undantag fanns dock när flera män från samma gård befann sig i ett och samma område. Då erhöll de *endast en* andel i sälen. Gick flera män "fere struand" från samma gård gick de till olika jaktområden.

Män från ett intilliggande område kunde även erhålla andel i en skjutet säl i ett annat område, om någon hann springa fram till skytten innan denne hade passerat en fastställd gräns på land, sedan han skjutit sälen. Endast en person behövde nå fram till skytten och hälsa "Go moren" eller "Gus fre" (God morgon eller Guds frid) be-

roende på vilken tid det var under dagen. Den som nådde fram fick namnge övriga män som var på väg från intilliggande jaktområde. Alla dessa fick då andel i den skjutna sälen. När en person sprang från ett jaktområde till ett annat för att få del i sälen kallades det "loup se deghl" (springa sig del). Det var mest yngre pojkar i 13–16-årsåldern som först nådde fram.

Med kikare spejade skyttarna, "skitta", och övriga "struandguaghara" efter säl när det började dagas. I regel visste de, på vilka stenar och platser sälarna brukade ligga. De kom upp under natten och dök ned från sina stenar i regel när det blev ljus på morgonen. Ibland hände det också att de låg kvar långt fram på förmiddagen. Det hände även att sälar kom upp på stenar under dagen, men det var mera sällsynt.

Var säl i sikte gällde det för skytten att vadande ta sig fram inom skotthål till sälen. Han smög sig fram bakom någon lämplig sten varifrån han sköt. Sälen låg i de flesta fall på någon flat sten, "leikar", vars överdel låg i vattenytan.

Efter att ha avlossat det dödande skottet, vadade han fram till den döda sälen om han bottnade, "bettna vaha", d v s kunde vada ända fram, samt drog den med sig till stranden. Sedan begav han sig iväg fortast möjligt från platsen så att inte "struandguaghara" från intilliggande jaktområde hann fram till honom. Kunde han inte vada fram till sälen, fick de övriga inom jaktområdet komma med båt och ta iland den.

Den skjutna sälen bars fastbunden hängande under en stång av två män hem till byn. Den fläddes och styckades hemma hos skytten. Denna erhöll som brukligt var sälens skinn, skrevlingar och inälvor. Köttet och späcket, "sēlafesken å spēke", delades upp i lika delar och lottades ut så att alla berättigade "struandguaghara" fick var sin del.

Jakten på säl fortsatte under hela hösten. De äldre männen, "garda", gick dag efter dag sin vana trogen ner till stranden. Där träffades de. Samtalsämnet var naturligtvis säljakt och åter säljakt.

Runöborna har under flera århundraden bedrivit säljakt. Denna jakt har

Uppbrottet

*På knä i rågen bad jag:
allt mitt är Ditt,
lägg allt varligt i Din hand,
djuren, säden, fiskarna,
sanden, skogen och havet.
Nu lämnar jag allt,
må fyren visa den främmande vägen.
E.L.*

alltid varit en viktig del av deras upphälle. Arbetsam och krävande har jakten varit. Vinterns oväder med storm, snöfall och dimma har krävt många offer under årens lopp. Ändå hade dessa faror ej avskräckt de tappra runöjägarna från denna jakt. Men i början av 1940-talet var det slutjagat. Epoken säljakt var slut. Runöborna liksom övriga estlandssvenskar flyttade hem till moderlandet Sverige.

Jag har i 9 nummer av tidningen Kustbon försökt ge en allmän beskrivning, hur Runöborna på den lilla svenskon i Rigaviken bedrev säljakt. Med hjälp av gamla erfarna Runösäljagares berättelser har jag försökt få detaljer i jakten, olika uttryck m m belysta så riktigt som möjligt.

Mina sagesmän har varit: Min egen far Henrik Dreijer (Kors) född 1889. Honom har jag anlitat ofta och mest av alla. Johan Dreijer (Mågs) född 1892, Peter Ekeblad (Duskas) född 1898, Jakob Nordgren (Bergs) född 1899 samt Matts Ellerbusk (Johanns) född 1903.

Jag har även lyssnat på bandinspelningarna med Kristian Öman (Mickos), född 1897, som jag gjorde i början av 1970-talet. Han var en god berättare med otroligt bra minne samt en duktig säljägare. Han finns ej mer.

Jag har även haft kontakt med Dr Nils Tiberg på Landsmålsarkivet i Uppsala. Han har forskat om estlandssvenskarna i drygt 50 år.

Fil. kand. Staffan Söderberg, Rikshistoriska Museet, Stockholm, har hjälpt mig med ord och uttryck angående säljakt.

Dr Ernst Kleins bok om Runö har jag troget anlitat.

PS. En del mindre skrivfel har förekommit i texten i några nummer. Jag anser dessa obetydliga och rättelse ej erforderlig.

RUNÖ I BLICKPUNKTEN ÄN EN GÅNG

I två böcker, recenserade i förra numret av Kustbon, skildras Runö. I en av dem, "Runöborna och deras invandring till Sverige", framförs åsikter som står i strid mot andras uppfattning. Där riktas också angrepp mot flera runöbor. Dessutom kritiseras i en insändare i förra numret de som organiserade inplaceringen av estlandssvenskarna i det svenska samhället. Här nedan följer bemötande från två runöbor. – Därmed är denna diskussion i Kustbon avslutad.

Red.

Tomas Dreijer:

Med anledning av artiklar i föregående nr (79:3) av Kustbon om Jakob Steffenssons böcker vill jag framhålla följande:

J.S. första bok "Runöborna och deras invandring till Sverige" är en bok som han skrivit i mycket upprört tillstånd. Där finns förvrängningar, grava beskyllningar och osanningar om händelserna på Runö under krigsåren samt om överflyttningen till Sverige mm.

Krigsårens händelser samt avvärjningen av de ryska militärerna (4 st) har han noga beskrivit. Han har även namngett personerna i de olika s.k. juntorna och vad de utfört. Enl. runöborna fanns det inga juntor, men enl. J.S. fanns det flera. Men om hans egen insats i samband med arresteringen av de ryska militärerna har ej nämnts något. Han lär ha sprungit som en "vinthund" runt i byn, på åker och äng samt vid stränderna med bud att runöborna skulle samlas hos polisen i byn. Till några hade han sagt att de ryska militärerna skulle avvärjas. Man kan också fråga sig: Hur mycket var "Täitev komitee" (kommunalledningen utsedd av sovjetmyndigheterna) engagerad i detta? J.S. fader var ju sekreterare i denna kommitté då.

Uppfattningen att runöborna (estlandssvenskarna) lurades hit till Sverige med falska löften är sannolikt J.S. ensam om.

Sommaren 1972 for J. S. till Tallinn. Där medverkade han i den sovjetestniska radions Svenska utsändning och läste väl valda avsnitt ur sin bok. Han sade bl.a. " — — — Runöbornas invandring till Sverige berodde på att hjälporganisationernas vältalande representanter (detta är annan text än i boken T.D.) lyckades förmå denna lilla folkspilla, dessa s.k. U-landsmänniskor, att överge sina hem för falska

Fredrik Österman:

Gemensamma äganderätten på Runö m.m.

Jag blev mycket förvånad över att det sägs att jorden på Runö ägdes gemensamt av runöborna.

Vad runöborna, mig veterligt, ägde gemensamt var: en motorsåg för timmersågning, en slip och en talja för uppdragning av båtar, en handdriven brandspruta samt en magasinsbyggnad

löften. — — — — När nu våra avgudade fränder på andra sidan Östersjön bad oss komma över för att vi skulle slippa krigets faror och av sitt överflöd bjöd oss nya gårdar och hem, kunde vi väl inte tacka nej. Men idag förstår vi, det var inte krigets tyngd vi skulle befrias från utan från våra ägodelar, våra hem." (Detta finns inspelat på ljudband från utsändningen, ifall någon skulle ställa sig tvivlande.) Det var inga vänliga ord som J. S. förmedlade i den sovjetestniska radion om Svenska representanter, som utsänts till Estland av svenska myndigheter.

Jakob Steffenssons andra bok "Livet på Runö" är en ganska intressant "bilderbok" med flera vackra foton. Om innehållet i boken är det inte så mycket att säga. En hel del är hämtat ur litteratur som tidigare skrivits om Runö. Det finns några saker som är helt felaktiga, troligen beroende på J. S. okunnighet om förhållandena.

Bl.a. är gårdarnas indelning i byn helt felaktig. Det fanns endast en by på ön. Den var indelad i tre särskilda byar. Sedan flera århundraden har byarna haft samma indelning. Nu har J. S. plötsligt rört till detta och flyttat gårdar till andra byar, där de ej hör hemma. Även olika äganderättsförhållanden är felaktigt återgivna.

Stockholm i nov 1979

Tomas Dreijer

för förvaring av spannmål. I början av tjugotalet även en postbåt som inte fanns kvar på trettioalet. Under tsarryska tiden fanns det även ett fånghus (skithuse), som stod kvar förfallet och oanvänt till omkring 1930, då det genom storskiftet hamnade på en bondes tomt och revs. Att detta fånghus fanns berodde på att det under tsarryska tiden på Runö fanns en sockenrätt som kunde avgöra och döma i en del mindre mål, därvid kunde något dygns fängelsestraff utdömas. Detta ingick i tsarens rättssystem. Efter första världskriget, då Runö tillhörde Estland hade fånghuset ingen funktion att fylla, då gällde republiken Estlands lagar och enligt dessa fanns inga liknande domstolar. Att fånghuset revs hade ingenting med obefintlig brottslighet att göra.

Äganderätten till jorden mm

Gårdarna på Runö var privatägda, och ägdes av bönderna. Arbetet på gårdarna utfördes av alla som bodde på gården, lantarbetare fanns inte. Däremot, om det fanns mer arbetskraft på någon gård än som behövdes och om det fattades på en annan gård, då kunde någon från den förra flytta över till den senare, över sommaren eller ev. hela året om. De som bodde på gården kallades en *hiskap* eller ett *bre*. Till gårdarna hörde åkerjord, ängsmark, skog och betesmark. Före år 1930 var åkerjorden och ängsmarken uppdelad i smala tegar som på olika ställen tillhörde de olika gårdarna. Betesmarken, brukades då gemensamt, men alla gårdar ägde inte lika mycket av betesmarken, de större gårdarna fick ha flera boskapsdjur på betesmarken än de mindre. 1930 var storskiftet genomfört, och de smala tegarna ersattes av större enheter, även betesmarken var uppdelad liksom den privata skogen. Församlingen ägde prästgården.

Segelbåtarna (skutorna), som användes för färder till fastlandet, ägdes i regel av tre till fyra delägare; de kunde även vara fler eller färre. Även församlingen ägde en sk kyrkbåt. På samma sätt ägdes även fiskebåtarna. Roddbåtarna ägdes mest av en ägare. Ett fiskebåtlag ägde även en not på lika många man som ägde båten, övriga fiskeredskap var enskild egendom. Sjöbodarna (=fiskeredskapsbodarna), som bestod av fyra väggar och tak,

ägdes av ca 8-12 delägare. När sjöboden var färdigbyggd fick var och en av dessa delägare sig tilldelad en plats i sjöboden som markerades med gårdens bomärke, där han fick förvara sina privatägda fiskeredskap. (Några runöbornas gemensamma fiskeredskap fanns inte.) Dessa sjöbodar placerades sedan bredvid varann som en sammanhängande lång länga, med många dörrar på ena långsidan. Denna byggnad kallades mejja. Arbetet utfördes på de smala tegarnas tid av runöborna samtidigt på samma ställe, men inte gemensamt. Varje gårds *hiskap* arbetade på sin egen teg. För den oinvigde kunde detta se ut som om runöborna arbetade gemensamt, men så var det inte.

Tröskningen utfördes av trösklag, dvs. några gårdars *hiskap* hjälptes åt att tröska varandras skörd. Tröskverken ägdes av flera delägare, men något runöbornas gemensamma tröskverk fanns inte. Om något större arbete skulle utföras som inte gårdens *hiskap* kunde klara ensamma bjöds det till *talko*. Dvs man gick omkring och frågade om några hade tid att hjälpa till en dag; detta arbete betalades inte med pengar utan med god mat och öl samt att man nästa gång hjälpte till hos dem som hade hjälpt en själv.

På Runö betalade vi inte kommunalskatt, församlingsskatt eller någon annan skatt. Därför, om något kommunalt arbete eller liknande skulle utföras gjordes detta genom en turordning. Detta gick till på så sätt: hos länsman fanns en turbok där alla gårdarnas namn var uppskrivna, enligt denna bok togs de ut i tur och ordning som skulle utföra t ex ett kommunalt arbete. I regel togs dessa ut för en dag. Om arbetet inte blev färdigt på en dag fick nästa "turmän" fortsätta sin dag osv. Pengar betalades inte ut för dessa arbeten, kommunen var ingen arbetsgivare, det var vårt eget arbete vi utförde. Om ved skulle huggas till prästgården, som även inrymde skolan, gjorde runöborna detta gemensamt med en man ur varje *bre*. Ved högs till prästgården även om ingen präst fanns på ön, skolan måste ha värme. Andra arbeten på prästgården gjordes i regel av "turmän".

Fyrmästarens ved (=statens), som även användes för uppvärmning av kaseren för värnpliktiga, högs mot be-

talning. Det var frivilligt om man ville delta eller ej.

På Runö gick gårdarna i arv från föräldrar till barn. Om inga barn fanns kunde någon annan flytta till gården, som också kunde få övertaga den vid ägarens död, eller enligt överenskommelse. Detta gick ut på att om gårdens ägare blev gammal skulle någon annan ta vid. Gården såldes inte, men försäljning kunde förekomma. Varje gift par hade sina personliga ägodelar. Så länge barnen var små fick de sina kläder och övrigt av föräldrarna. När barnen gifte sig fick de sin hemgift av föräldrarna. Denna hemgift gällde mest även som arv. T ex om barnen var en flicka och en pojke, flickan gifte sig och flyttade från gården, då delades barnens hemgift mellan pojken och flickan. Flickan som nu flyttade till sitt nya hem, tog med sig vad hon fått från föräldrahemmet som sin egendom, men hon fick inte med sig någon del av gården som tillhörde hennes föräldrar. Flickan fick inte heller någon del av gården vid föräldrarnas död. (Samma sak gällde även pojken om han flyttade från gården.) Den egendom som flickan förde med sig till sitt nya hem ägdes inte gemensamt med hennes svärföräldrar, även om de bodde på och ägde gården hon flyttade till. På senare tid förekom dock att barn, som flyttat från gården, vid föräldrarnas död tog ut sin del av gården. (Enligt estnisk lag.) Detta var dock sällsynt. Under tsarryska tiden var regeln att äldste sonen ärvde gården.

Det här sagda är vad som i regel förekom, men även andra variationer kunde naturligtvis förekomma. Jag är född 1914, har således inte egna minnen från tsartiden. Mina minnen är från senare tjugotalet och hela trettio-talet. Början på fyrtiotalet var ockupationstid, och kan därför inte räknas som normal tid.

Jakob Steffenssons påstående att runöborna skulle ha lockats från hemöen begriper jag inte. Jag flydde i en liten båt, i augusti 1943, illegalt utan tillstånd från myndigheterna, utan lockrop från Sverige. Jag är glad att Sverige tog emot mig. Senare flydde Jakob Steffensson på samma sätt, utan myndigheternas tillstånd, han kom inte över tillsammans med merparten av runöborna med de legala transporter-

Estlandssvensk kyrkodag

Söndagen den 14 oktober samlades estlandssvenskarna till högmässa i Uppenbarelskyrkan i Saltsjöbaden. Det var en talrik skara som mötte upp i den vackra helgedomen, dit församlingens kyrkoherde Ivar Poëll hade kallat till en estlandssvensk gemenskapsstund.

Gunnar Lindgren skriver om denna kyrka: "På en granithöjd vid en vik av Baggensfjärden reser sig Uppenbarelskyrkan fritt synlig vida omkring. Dess närmaste omgivning är ett stycke svensk natur, där tallar och björkar dominerar. Dess ståtliga yttre, ett verk av religiös känsla och konstnärlig skaparkraft, är en utformning i sten av människans ideala längtan mot det gudomliga. Det rika bildspråk, som prydder templet inre, talar om Guds uppenbarelse genom tiderna."

Samma vatten sköljer stränderna vid Baggensfjärden och vid de forna estlandssvenska byarna på andra sidan Östersjön. På det sättet kunde Ivar Poëll i sin predikan osökt knyta an till hembygden och göra den till ett levande tema för dagen. Även valet av psalmer väckte minnen och känslor från andaktsstunder i kyrkor och bönehus därhemma. Sången ljöd högt och mäktigt.

Efter högmässan bjöds till samvaro i församlingshemmet. Där njöts av mycket god förtäring, och där sjöngs det igen. Thomas Lorentz – tyvärr drabbad av svårt ögonlidande – glädde oss med solosång och försång till ackompanjering av sin hustru Brigitta.

na. Jag har aldrig hört en enda runöbo säga till mig att han blivit lurad till Sverige.

Det i Kustbon sagda "runöbor som under den förvirrade krigssommaren 1941 organiserade motstånd mot ockupationssoldaterna fördöms eftertryckligt" kan tolkas som ett sätt att avleda uppmärksamheten från verkligheten på Runö.

Vad beträffar böcker om Runö hoppas jag att det skall skrivas någon bok eller böcker, som återger verkligheten som den var, och kan läsas som en oförfälskad historia om Runö.

Fredrik Österman

Många gäster tågade sedan till den ståtliga prästgården, där samvaron fortsatte under otvungna former och Margareta och Ivar bjöd den månghövadade skaran på lunch.

Dessa kyrkodagar är en fin form för samling, som passar estlandssvenskarna väl. Det kyrkliga livet spelade i vår forna hembygd en central roll, och estlandssvensk gudstjänst här väcker livlig ankläng. Tack för initiativet, Ivar och Margareta!

Vi hoppas på fortsättning många år.

E. L.

Öppettider för SOV:s och KUSTBONS expedition, Vikingagatan 25, Sthlm

Vi vill med denna notis hälsa våra två nya damer hjärtligt välkomna till vår arkivlokal och expedition.

Deras namn är: Marianne Hellqvist (började 1/9 1979) och Siv Frykberg (började 1/11 1979).

De har växelvis tjänstgöring kl 8–14 måndag–fredag och står gärna till tjänst i estlandssvenska ärenden. RING, eller hälsa på, om Du har något önskemål eller ärende.

Vädjan: Erlägg Din avgift i rätt tid

Under innevarande år har betalningsmoralen ej varit tillfredsställande vare sig det gäller prenumeration på Kustbon eller SOV-avgift. I november har vi därför nödgats utsända påminnelsebrev. En onödig extra kostnad. På det nya inbetalningskortet har senaste betalningsdag utsatts. Var vänlig observera detta. Årets "eftersläpare" måste göra inbetalningen före årsskiftet, om nästa års Kustbon skall få möjlighet att hitta vägen till deras brevlådor.

TACK!

Nya inbetalningskort 1980

Som framgår av bifogade inbetalningskort har vi infört ett gemensamt sådant där både SOV:s medlemsavgift och Kustbons prenumerationsavgift är

Hugo Mickelin

SVENSKBYBORNA

Med hänvisning till referatet i föregående nummer av Kustbon av svenskbybornas 50-årsjubileum och deras förening, är jag nu i tillfälle att

1) meddela sittande styrelsens sammansättning med namn, adress- och telefonuppgifter

2) återge stadgar för Föreningen Svenskbyborna.

Med tillfredsställelse och uppskattning läser vi estlandssvenskar att av föreningens 9 ändamål ett är "att söka och uppehålla kontakt med estlandssvenskarna och kulturorgan för utlandssvenskheten . . ."

Styrelsen för Föreningen Svenskbyborna

1979-08-01

Ordf. **Gustav Kotz**, Bjers Vall, 621 00 VISBY. Tel. 0498-660 01

V ordf. **Gunnar Hoas**, Furulundsgatan 57, 621 00 VISBY. Tel. 0498-148 25

Sekr. **Jan A:son-Utas**, S:t Lars gränd 3, 621 00 VISBY. Tel. 0498-713 33

V sekr. **Maj-Britt Henriksson**, Stenstugu Stenkyrka, 620 33 TINGSTÄDE. Tel. 0498-720 28

Kassör **Simon Buskas**, Butreps Norrlanda, 620 24 DALHEM. Tel. 0498-390 29

Sigfrid Hoas, Sofiehillsv. 10, 151 57 SÖDERTÄLJE.

Tel. 0755-361 86

Karl-Olof Hinas, Gute Bäl, 620 24 DALHEM. Tel. 0498-330 01

Stadgar för Föreningens Svenskbyborna

§ 1.

Föreningens namn.

Föreningens namn skall vara Föreningen Svenskbyborna.

§ 2.

Ändamål.

att vara ett samlande organ för svenskbyborna inom och utanför Sverige;

att upprätthålla och stärka samhörighetskänslan bland byborna;

att bidra till att fördjupa deras förankring i det förflutna;

att representera dem utåt och föra deras talan;

att vidtaga åtgärder för utgivandet av deras historia;

att försöka skapa och föra ett släktregister över dem;

att bevara andliga och kulturhistoriska värden från det förgångna, såsom sånger, sägner, seder m.m. genom inspelningar, filmning, fotografering och om möjligt genom skapandet av ett svenskbymuseum;

medtagna. Vi hoppas att Du betalar 30:– + 20:– och tackar på förhand. En prenumerant på Kustbon bör naturligtvis även vara SOV-medlem. Dessa två begrepp hör ihop. Inte sant? Det är SOV som "driver verksamheten" och vi välkomnar allt finansiellt stöd.

Du finner ett extra inbet.kort i tid-

ningen. Detta använder Du som julklappsprenumeration till barn, bekanta och vänner. Använd flera sådana presentmöjligheter/inbetalningar genom neutrala inbet.kort.

OBS! Glöm ej att notera namn och adress för att Kustbon skall kunna hitta rätta vägen hem.

att söka och uppehålla kontakt med estlandssvenskarna och kulturorgan för utlandssvenskheten samt;

att svara för ordnandet av de årliga minnesdagarna den 1 augusti.

Föreningen intager fullständigt opolitisk ställning.

§ 3.

Medlemskap.

Mom. 1. Som medlem i föreningen må kunna upptagas varje person, som uppnått en ålder av 16 år och som genom åtminstone endera av sina föräldrar härstammar från Gammalsvenskby eller är gift med sådan person.

Mom. 2. Person, som inte faller under mom. 1 men som verksamt stöder föreningens syfte, må genom beslut av årsmötet kunna kallas till hedersledamot i föreningen.

§ 4.

Medlemsavgift.

Mom. 1. Till bestridande av föreningens utgifter erlägger varje medlem på av styrelsen fastställd tid en medlemsavgift, vars storlek bestäms av årsmötet.

Mom. 2. Från denna skyldighet må dock fritagas:

1. hedersledamöter,
2. ordinarie medlemmar, som uppnått en ålder av 67 år samt,
3. sådan ordinarie medlem, som på grund av sjukdom, invaliditet eller annan ömmande omständighet av styrelsen bedömes i behov av befrielse från denna skyldighet.

§ 5.

Medlems rättigheter.

Varje medlem av föreningen äger rätt att vid föreningsmöte delta i alla val och beslut samt till styrelsen eller möte inkomma med förslag till främjande av föreningens ideella syften.

§ 6.

Årsmöte.

Mom. 1. Ordinarie årsmöte skall hållas årligen den 1 augusti i Roma. Extra föreningsmöte hålles närhelst styrelsen så anser nödvändigt, eller då revisorerna hos styrelsen skriftligen yrkar därpå.

Mom. 2. Vid årsmötet skola följande ärenden förekomma.

1. Val av ordförande och sekreterare vid mötet.
2. Val av två justeringsmän.
3. Styrelsens berättelse för det gångna arbetsåret.
4. Revisorernas berättelse för samma tid.
5. Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen.
6. Behandling av föreliggande förslag från styrelsen och medlemmarna.
7. Fastställande av årsavgiften.
8. Val av föreningsordförande.
9. Val av övriga styrelseladamer och suppleanter.
10. Val av revisorer och suppleanter.
11. Val av (ombud eller) andra för föreningens verksamhet eventuellt erforderliga funktionärer.
12. Övriga frågor.

Mom. 3. Ärenden, som vid föreningens sammanträden behandlas, avgöres genom öppen omröstning. Vid val skall dock slutet omröstning tillämpas, om så påyrkas.

För besluts fattande erfordras enkel majoritet där icke annat särskilt stadgas. Vid lika röstetal gäller den mening, ordföranden biträder, utom vid slutet omröstning, då lotten avgör.

§ 7.

Styrelsen.

Mom. 1. Föreningens styrelse skall bestå av 7 ledamöter och 5 suppleanter vilka å årsmötet utses för en tid av fyra år.

Mom. 2. Ordförande utses av årsmötet, styrelsen utser inom sig vice ordförande,

Herbert Adolfsson

Herbert Adolfsson avled den 7 november i Vena, Småland. Han var född den 16 juli 1906.

Herbert Adolfsson förknippas av oss främst med Svenska gymnasiet i Hapsal. Han kom vid mitten av trettioalet som ung lärare till Esland och hamnade mitt i centrum för estlandssvenskarnas livliga kulturella verksamhet under detta årtionde. Birkas folkhögskola och gymnasiet i Hapsal var den gravitationspunkt som det mesta rörde sig omkring. De få åren därborta – han lämnade landet för gott med utgången av höstterminen 1939 – satte också varaktiga spår hos honom; han tappade sedan aldrig intresset för estlandssvenskarna.

Herbert Adolfsson var en stimulerande människa och lärare. Han kunde sitt latin och sin svenska, och hans elever tog gärna emot vad han gav. Han blev också populär genom sitt kamratliga sätt liksom genom sina idrottsprestationer. Han hade ju som höjdhoppare deltagit i olympiaden i Amsterdam 1928, och när han någon gång på sin eftermiddagspromenad stötte på oss gymnasister som tränade höjdhopp och andra idrottsgrenar, hände det att han utan att ta av sig kavajen flög över ribban på höjder som vi endast kunde beundra, aldrig nå upp till. Men så hade han också en anseilig kroppslängd – ca 2 m – att tillgå.

När vi under kriget alla återförenades i Sverige fann han vägen till den förra kamratkretsen. Hans elever hade blivit vuxna under några korta år av hårda provningar. Själv hade han hösten 1939 upplevt förspelet till den ockupation av Estland som man redan då anade, och han förstod vad vi hade måst gå igenom.

Vi träffade honom kanske inte så ofta här, alla bodde spridda och en sammanhållning av det slag vi upplevt i Estlands svenskbygder kunde naturligtvis inte komma till stånd. Men vi mötte honom ibland, och han kom till de forna gymnasieelevernas minnesträffar – och var precis lika glad och spontan som förr. Estlandssvenskarna hade också glädjen att se och höra ho-

Herbert Adolfsson i Hapsal våren 1937 tillsammans med elever vid Svenska gymnasiet Foto Elmar Nyman

nom på en hembygd dag i Saltsjöbaden, och med Kustbon hade han kontakt.

Herbert Adolfssons lärarbana var redan ganska långt liden, när han åter tog upp sitt älsklingsämne latin och började fördjupa sig i dess studium.

Han tog sin fil lic – jag träffade honom då och då när han var sysselsatt med avhandlingen och fick del av hans entusiasm – och blev lektor vid Lidingö läroverk. Utan sikte på materiella fördelar fortsatte han sin forskning och disputerade på en förnämlig avhand-

sekreterare, vice sekreterare och kassaförvaltare.

Mom. 3. Styrelsen är gemensamt ansvarig för förvaltningen av föreningens medel och tillhörigheter samt för handhavande av föreningens angelägenheter.

Mom. 4. Räkenskapsåret skall omfatta tiden den 1 juli–30 juni och skola räkenskaperna vara avslutade och jämte styrelsens protokoll vara för revisorerna tillgängliga i så god tid, att revisionen kan fullgöras samt berättelse därom till styrelsen avlämnas före årsmötet.

Mom. 5. Styrelsen äger icke rätt att delta i val av revisorer.

§ 8.

Revision.

Mom. 1. För granskning av föreningens räkenskaper och styrelsens förvaltning utses av årsmötet två revisorer jämte två revisorssuppleanter, vilka väljas för en tid av 1 år.

Mom. 2. Revisorerna äga ständig tillgång till föreningens alla protokoll, räkenskaper och övriga handlingar.

§ 9.

Firmateckning.

Föreningens firma må tecknas av den eller dem styrelsen därtill utser.

§ 10.

Stadeändring.

Förslag till ändring av dessa stadgar skola inlämnas skriftligen till styrelsen senast 11 dagar före årsmötet, vid vilket styrelsens utlåtande i ärendet skall föreligga.

För bifall till sådan ändring fordras beslut av årsmötet med 2/3 röstmajoritet.

§ 11.

Föreningens upplösning.

Beslut om föreningens upplösning äger gällande kraft när det fattats vid två på varandra följande ord. årsmöten och då om minst 3/4 av föreningens närvarande medlemmar därom enat sig.

Har beslut om föreningens upplösning vunnit stadgad kraft, skall årsmötet besluta om föreningens tillgångar.

Johan Alkvist in memoriam

I en ålder av 86 år avled den 2 november 1979 i Stockholm f.d. folkskolläraren Johan Alkvist efter en kortare tids sjukdom. Han var född i byn Hullo på Ormsö. Efter examen i Hapsal blev han lärare i Kärrslätt på Ormsö. Lärargärningen blev emellertid avbruten redan efter ett par år genom inkallelseorder till krigstjänst. Han skickades till fronten, deltog i striderna där och blev i slutskedet av det första världskriget tillfångatagen av turkarna.

Efter umbäranden i fångelse lyckades han så småningom fly och via Konstantinopel börja färden hemåt. Det var år 1921 på försommaren då han förenades med de sina i ett fritt Estland.

Väl hemma kommer han så tillbaka till Kärrslätt, nu som skolföreståndare, och denna tjänst innehade han till vårterminen 1943. 1943–44 var han lärare vid Hullo skola.

Under andra världskriget, när estlandssvenskarna bröt upp från sina bosättningsområden, följde Johan Alkvist och hans familj med till Sverige.

ling, skriven på latin, något som i vår tid är ytterligt sällsynt. Ett par av hans forna elever hade glädjen att få vara med denna lyckliga dag.

Under sin levnad drabbades han tragiskt när hans hustru rycktes bort i förtid. Hans egen hälsa var också de sista åren vacklande. Efter pensioneringen lämnade han småningom Stockholm och bosatte sig i sin tidigaste hembygd, Vena i Småland. Vi hade då förlorat den direkta kontakten med honom, men kunde ändå ibland få höra om honom, hur han levde och hur han hade det.

Svenska gymnasiet f d elever bevarar Herbert Adolfsson i ljus och tacksam hägkomst. Hans känsla för den estlandssvenska ungdomen var så spontan och äkta och hans glädje över att åter få träffa oss därbortifrån var så uppriktig, att vi alltid skall minnas honom som en av dem som förstätt estlandssvenskarna och slutit dem till sitt hjärta.

Edvin Lagman

Hannes Hyrenius

De flesta av dagens estlandssvenskar kanske undrar: vem var Hannes Hyrenius? Nästan inget om honom har varit med i Kustbon – utom just i det senaste numret, där museiintendent David Papp, bördig från Ösel, på sid. 5 hänvisar till Hyrenius vid beskrivning av Ormsö ortodoxa församlings historia.

Jag lärde känna honom, då han på våren 1938 som fil.kand. kom till Ormsö och började vandra mellan prästgården, hos Hjalmar Pöhl, och kommunalkontoret, där jag satt. Hans "vandring" och studier gällde att skaffa stoff till en doktorsavhandling. På denna avhandling "Estlandssvenskarna. Demografiska studier" blev han i oktober 1942 fil. dr i Lund.

Passa på, om hans avhandling om oss estlandssvenskar ännu finns i bokhandeln. Denna "uppslagsbok" kom ut hos C.W.K. Gleerup i Lund. Pris 1942 kr 12.50.

Avhandlingen omspannar hela svenskbygden, inkl. gammalsvenskbyborna, om än en del klarats av per korrespondens. De 321 sidorna är uppdelade i två delar + avslutning med bilagor.

DEL I innehåller allmänstatistik, redogörelse för grunddragen i vår estlandssvenska historia, bosättning, nationalitet och

Han tog flitigt vara på de erbjudna tillfällena att förkovra sina kunskaper genom ett flertal fortbildningskurser i Estland och i Sverige – senast under sommaren 1945 i Uppsala.

Här i Sverige hade Johan Alkvist anställning som lärare i Värmland och i Dalsland till år 1959.

År 1969 flyttade han, nu som pensionär, tillsammans med hustrun till Stockholm. Sina sista år tillbringade han i sitt hem i Hässelbystrand, där han fick en lugn levnadsafton i familjekretsen.

Många av Dina vänner och f.d. elever kommer att sakna Dig. Ditt föredöme under levnadstiden gör Dig förtjänt av vilan efter fullbordad livsgärning. Tack! och frid över Ditt minne!

M.B.

Bilder från hembygdsdagen

Foto Ronnie Ericson

Det verkar trångt – men plats finns för alla

Det gavs och det togs. Många hade skänkt föremål till lotteriet. – Här vinstutdelning

huvudspråk i hemmen, fördelning på ålder, kön, civilstånd, yrke och socialklasser – allt från "beggynnelsen" till mitten av trettioalet. Del I inkluderar även en översikt över skolbildningen, nativiteten och estlandssvenskarnas rörlighet.

DEL II omfattar specialstatistisk undersökning med en inledning samt med angivande av källor och tid för uppgifternas införskaffande. Dessutom allehanda statistik om giftemål, födda, döda m.m. Statistik per familj har sitt intresse. – (Ett aktuellt ämne för SOV:s bygeråd just nu.)

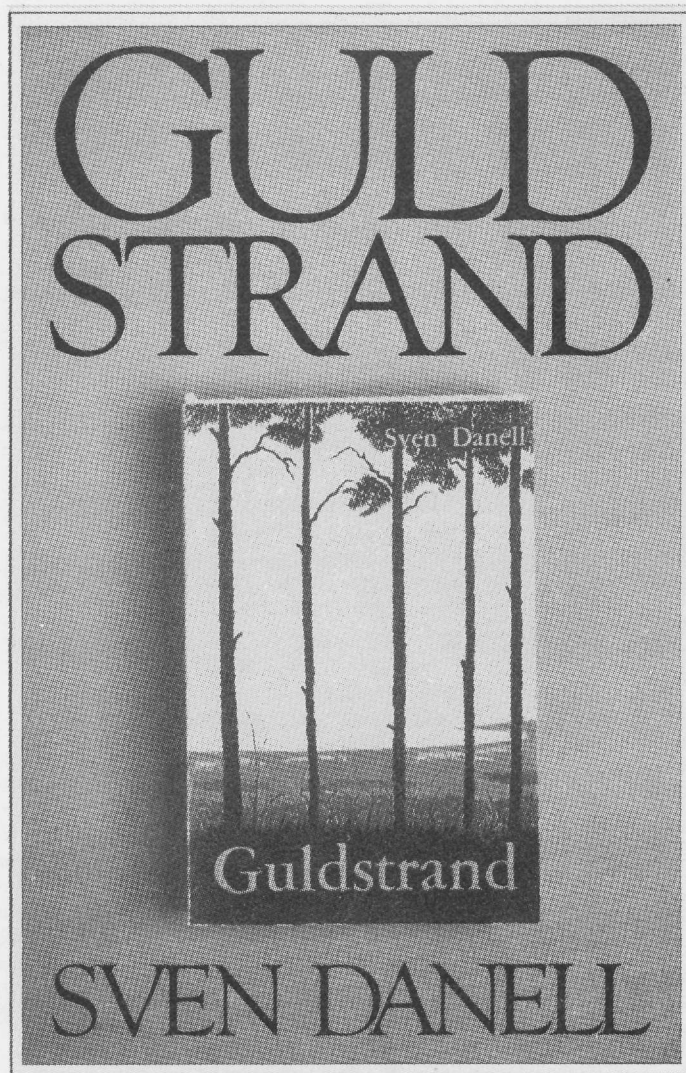
Hannes Hyrenius var född i Göteborg den 4 augusti 1914, var verksam som professor och dog där den 11 september 1979.

Hugo Mickelin

Spelmän från Korkis, Runö och Rågö framförde låtar från hembygden

MINNEN FRÅN ESTLAND

*Kuldrannake!
 Mil jôuab laev su kaldale?
 Guldstrand!
 När når min lilla båt land?
 (Ado Reinvald)*

Biskop Sven Danell tjänstgjorde under sju års tid på 30-talet som präst i Nuckö församling i Estland med 2 800 svenskar bland sina församlingsbor. I boken *Guldstrand* berättar han om folket i byar och fiskelägen, om livet i vardag och fest samt om sina kontakter med människorna.

Danells minnesskisser är inte endast en fängslande läsning utan också ett unikt dokument. Illustrerad med foton.

4:e uppl. Ca 51:–

Skeab

FAMILJENYTT DÖDA

Jakob Ahlberg

* 10 april 1905
† 29 september 1979
MATTI
MARIA
EVA
Släkt och vänner

*Nu går jag bort
som vinden går.
Varthän ju ingen vet.
Och vad som bortom
döden finns,
förblir en hemlighet.*

Jordfästningen har ägt rum i stillhet.

Johannes Ahlberg

Vår broder
* 13/3 1908
† 25/9 1979
har lämnat oss
övriga syskon, släkt,
vänner och bekanta.

*Tack för vad Du givit
Tack för vad Du var
Tack för ljusa minnet
som Du lämnat kvar.*

Jordfästningen har ägt rum
i stillhet.

Johan Alkvist

* 1 mars 1893
† 2 november 1979
har lämnat oss
i sorg och saknad
IDA
Ilmar och Gunvor
Hans
Elisabeth
Valdur och Evi
Jaan
Maria
Övrig släkt och vänner

*Så tag nu mina händer
och led Du mig
att saligt hem jag länder
o Gud till Dig.*

Vår älskade

Lovisa Gineman

född 9 juni 1897
har i dag stilla insomnat.
Djupt sörjd och saknad.
Eskilstuna den 31 aug. 1979
RICHARD och INGEBORG
ELSA och EINAR
Barnbarn och Barnbarnsbarn

*I minnet Du lever
Du finns alltid kvar
I minnet vi ser Dig
Precis som Du var.*

Min älskade Make,
vår käre Far,
Morfar och Farfar

Mathias Kopparberg

f. den 5/10 1900
har i dag lugnt och stilla lämnat
oss alla i djup sorg och saknad.
Kundby, Rimbo den 28 juli 1979

MARIA
GUNHILD och RUNE
Kerstin
BERTIL och MARGARETA
Stefan, Helene
Syskon, övrig släkt och vänner

*Här vi skiljas från varandra,
Här är möda, sorg och strid.
Men uti den gyllne staden,
Snart vi mötas få i frid.
Härligt sången där skall brusa,
Stark som dånet av en vattuflod.
Åran tillhör Gud och lammet,
Som oss vunnit med sitt blod.
Tack för de lyckliga åren.*

Vår kära mor
Mormor, Farmor och Mormorsmor

Julie Samberg

f. Holmberg
* 12 februari 1893 i Padise
† 30 september 1979 i Reval
har lämnat oss i djup sorg och saknad
Ellen, Armilde, Viktor, Herta
med familjer
Övrig släkt och vänner

*Det kom en höstdag en vind
Som smekte ömt Din kind
Stilla Du somnade in, älskade Mor
Nu möts ni åter, Du och Far
På den andra stranden
Och räcker varandra handen.*

Vår kära Syster

Maria Tegelberg

har lämnat oss för alltid
* 18/12 1906 i Rickul, Estland
† 4/7 1979 i Jakobsberg
Sörjd och saknad av oss
syskon, släkt och vänner

*Släkt är lågan som länge
flämtat
länge nog så matt och svag,
tills dödens ängel hämtat
gnistan, som av liv
fanns kvar.
Mycket har du lidit,
tålig har Du varit.
Men nu – Du befriad,
för alltid är.
Vila i frid.*

Min kära Mor

Elvine (Ella) Tennisberg

* 28 sep. 1906 Höbring, Rickul
† 21 okt. 1979 Höbring, Rickul
Sörjd av mig, syskon övrig släkt och
många vänner
YNGVE

*Frid viskar träden kring hemmet
Du älskat.
Farväl bugar blommorna Du vårdat så
ömt.
Tack kvittrar fåglarna som var morgon
Dig hälsat,
Tyst sjunger vinden farväl.*

Vår kära Mor
Mormor och Farmor

Pauline Österdal

född Brunberg
* 5 augusti 1907
har i dag lämnat oss
i stor sorg och saknad.
Väddö den 27 september 1979
HILMA och LARS-ÅKE
SIGFRID och INGER
BARNBARN
Släkt och vänner

*I höstvindens sus
Du somnade stilla
Sjukdom och oro
Ej mer för dig illa.*

Vår kära

Elisabeth Nakus

född på Nargö

* 21 augusti 1889

† 6 oktober 1979

SYSTEMER

Syskonbarn

Jordfästning har ägt rum.

Min innerligt
älskade Make
vår kära Pappa
och Morfar

Johan Wennberg

* 6 november 1907

har i dag lämnat oss
i djup sorg och saknad.
Bromma 2 oktober 1979

SIGNE

GUNVOR och KNUT INGMAR och AINO
INGER och HANS-ERIC TINA och PETER
Barnbarn

Övrig slät och vänner

*Tom blir platsen
i hemmets vrå
Tung blir vägen att
ensam gå
Tack älskade Make
för år som gått
Tack kära Pappa för
allt vi fått
välsignat var Ditt
minne*

Min älskade Make
vår kära Far och Farfar

Lars Widgren

* 20 december 1920

har i dag lugnt och stilla insomnat.

Djupt sörjd och saknad av oss,
syskon, övrig släkt och vänner.

Gamla Uppsala

den 14 september 1979

DAISY

Lars-Göran och Ingegred

Jan-Erik

Per-Olof och Majvor

Ann-Sofi och Kent

Barnbarnen

*Flitig och strävsam då
krafterna räckte
Stilla och nöjd har Du levat Din tid
Ända tills allmakten livslågan släckte.
Ljust är Ditt minne
vila i frid*

Bemärkelsedagar

100-åring 1 kvartalet 1980

Tio Nystil, född Hamberg, född 3 jan. 1880, Rågöarna.

95-åringar 1 kvartalet 1980

Rosa Vilhelmine Eichentahl, född Matson, född 30 jan. 1885, Reval.

Maria Blomberg, född Lagman, född 11 jan. 1885, Rickul.

90-åring 1 kvartalet 1980

Rosette Pöhl, född Öström, född 23 mars, 1900, Rågöarna.

85-åringar 1 kvartalet 1980

Lena Blomberg, född 6 jan. 1895 Rickul.

Sofie Veski, född 10 feb. 1895, Nömme.

Mathias Söderholm, född 14 feb. 1895, Nuckö.

Bernhard Nygård, född 23 feb. 1895, Dagö.

Ida Vesterblom, född 23 feb. 1895, Nuckö.

Hans Friberg, född 25 feb. 1895, Ormsö.

Sofia Engman, född Stavas, född 16 mars, 1895 Rickul.

Fernanda Kärk, född Jürgensson, född 25 mars, 1895, Reval.

80-åringar 1 kvartalet 1980

Johannes Tennisberg, född 6 jan. 1900, Rickul.
Elvine Hallman, född Siman, född 8 jan. 1900, Rickul.

Amanda Engman, född Pärko, född 10 jan. 1900, Reval.

Aline Vesterholm, född Stahl, född 13 jan. 1900, Rickul.

Herman Heideman, född 17 jan. 1900, Rickul.

Johanna Enggrön, född 25 jan. 1900, Rågöarna.

Toivo Neemre, född 5 feb. 1900, Pärisspea.

Nikolaus Wirén, född 10 feb. 1900, Reval.

Agneta Granberg, född Nee, född 14 feb. 1900, Nuckö.

Maria Tens, född Sekobon, född 15 feb. 1900, Nuckö.

Richard Heinrich Simonsson, född 3 mars, 1900, Nuckö.

Johannes Hallman, född 5 mars, 1900, Vippal.

Osvald Johannes Luther, född 5 mars, 1900, Nargö.

Mathias Magnusson, född 8 mars, 1900, Rickul.

Karl Viljamaa, född 21 mars, 1900, Reval.

Maria Hasselblatt-Hasselblad, född 23 mars, 1900, Reval.

75-åringar 1 kvartalet 1980

Johan Svärd, född 3 jan. 1905, Ormsö.

Elfride Thomsson, född Stahl, född 3 jan. 1905, Rickul.

Maria Brun, född Klanberg, född 6 jan. 1905, Nuckö

Maria Fält, född 10 jan. 1905, Ormsö.

Fridolf Engman, född 16 jan. 1905, Rickul.

Marga Krupp, född Malm, född 18 jan. 1905, Reval.

Helene Mathiesen, född 20 jan. 1905, Nuckö.

Maria Malvik, född Berggren, född 23 jan. 1905, Ormsö.

Johan Peterberg, född 23 jan. 1905, Ormsö.

Herman Rosenborg, född 24 jan. 1905, Rågöarna.

Maria Svärd, född Hammerman, född 24 jan. 1905, Ormsö.

Gustav Lindström, född 31 jan. 1905, Vippal.

Ksenia Pisarev, född 5 feb. 1905, Reval.

Maria Öman, född Åkerman, född 8 feb. 1905, Ormsö.

Maria Adelman, född Mägi, född 10 feb. 1905, Nuckö.

Maria Nilsson, född Vestersten, född 11 feb. 1905, Nuckö.

Eduard Viljamaa, född 14 feb. 1905, Vippal.

Gertrud Gärdström, född Hörnström, född 15 feb. 1905, Ormsö.

Alide Leemets, född Kanter, född 15 feb. 1905, Reval.

Herman Vesterblom, född 16 feb. 1905, Reval.

Alide Söderholm, född Laurisson, född 17 feb. 1905, Rickul.

Leida Luks, född Kull, född 19 feb. 1905, Rickul.

Linda Bergman, född Lauri, född 4 mars, 1905, Rickul.

Fanny Köusson, född Luther, född 4 mars, 1905, Reval.

Hilda Hermine Strickman, född Keelman, född 9 mars, 1905, Ormsö.

Hermine Vikman, född Villberg, född 18 mars, 1905, Reval.

Katarina Kornblom, född Blomman, född 21 mars, 1905, Ormsö.

Johannes Okerblad, född 22 mars, 1905, Rickul.

Gertrud Svedberg, född Jonell, född 25 mars, 1905, Ormsö.

Birgitta Bäckman, född Wikström, född 29 mars 1905, Ormsö.

70-åringar 1 kvartalet 1980

John Michelin, född 8 jan. 1910, Ormsö.

Maria Byman, född 8 jan. 1910, Ormsö.

Magdalena Falk, född Ullis, född 9 jan. 1910, Runö.

Amalia Teresia Klanberg, född Noter, född 9 jan. 1910, Nuckö.

Agneta Grundström, född 19 jan. 1910, Ormsö.

Oskar Bergström, född 23 jan. 1910, Ormsö.

Maria Olin, född 27 jan. 1910, Ormsö.

Gerda Lindström, född 1 feb. 1910, Vippal.

Selma Boman, född 9 feb. 1910, Reval.

Elsa Silberberg, född Bertelsson, född 18 feb. 1910, Nargö.

Anders Lindkvist, född 19 feb. 1910, Ormsö.

Hilda Borrrman, född Österman, född 27 feb. 1910, Rickul.

Gertrud Sjöström, född Stenros, född 27 feb. 1910, Ormsö.

Pauline Koinberg, född Hamberg, född 1 mars, 1910, Rickul.

Alice Tennisberg, född 5 mars, 1910, Nuckö.

Johan Lilja, född 19 mars, 1910, Ormsö.

Rita Alida Bertelsson, född Rosen, född 24 mars, 1910, Nargö.

Julius Lindman, född 31 mars, 1910, Rågöarna.

60-åringar 1 kvartalet 1980

Herman Heyman, född 4 jan. 1920, Rickul.

Mats Steffensson, född 15 jan. 1920, Runö.

Karin Suurkivi, född Palmkrona, född 17 jan. 1920, Korkis.

Sigfrid Sandberg, född 24 jan. 1920, Nuckö.

Meerike Rahu-Fried, född Kaljas, född 26 jan. 1920, Revall.

Silvia Heli Karis, född 28 jan. 1920, Dorpat.

*God Jul
och
Lyckosamt Nytt år
tillönskas
Kustbons läsare
och S.O.V:s medlemmar*

*Goder afton, goder afton, båd' kvinna och man,
husbonde, matmoder och var i sitt stånd!*

*Vi önskar eder alla en fröjdefull jul.
Från olyckor alla bevare er Gud!*

(Stjärngossarnas sång)

50-åringar 1 kvartalet 1980

Enn Maripuu, född 7 feb. 1920, Asuküla/
Nuckö.
Erna Rosine Asp, född Strandberg, född 15 feb.
1920, Rickul.
Selma Margareta Pöllupüü, född Matson, född
22 feb. 1920, Reval.
Constantin Ross, född 22 feb. 1920, Reval.
Edvard Moll, född 26 feb. 1920, Ormsö.
Manfred Gunnar Stenberg, född 26 feb. 1920,
Rickul.
Helga Suurvee, född Maido, född 6 mars, 1920,
Dorpat.
Jaan Lembit Pürge, född 7 mars, 1920, Reval.
Maria Pihl, född Söderlund, född 10 mars.
1920, Ormsö.
Ingrid Luther, född 15 mars, 1920, Nargö.
Oskar Mäele, född 16 mars, 1920, Korkis.
Magdalena Dreijer, född Melin, född 19 mars,
1920, Runö.
Karl Nilsson, född 25 mars, 1920, Pernau.
Hilda Brick, född Timmerman, född 25 mars,
1920, Nuckö.
Elfrida Johansson, född Barud, född 26 mars,
1920, Nuckö.
Tore Kreek, född 29 mars, 1920, Hapsal.

Karin-Edit Forsström, född Strandberg, född
3 jan. 1930, Rickul.
John Allan Lindström, född 4 jan. 1930, Ormsö.
Greta Adele Fällman, född Strandsten, född
5 jan. 1930, Rickul.
Bertil Vesterman, född 6 jan. 1930, Rickul.
Alfons Aavik, född 8 jan. 1930, Reval.
Marcella Berg, född 8 jan. 1930, Reval.
Sven Svärd, född 9 jan. 1930, Ormsö.
Edgar Edvin Selin, född 10 jan. 1930, Ormsö.
Elna Elvira Strömblad född Dyrberg, född 12
jan. 1930, Rickul.
Elmere Borrman, född 18 jan. 1930, Rickul.
Harald Arthur, Viberg, född 19 jan. 1930, Rick-
ul.
Arnold Johannes Nee, född 21 jan. 1930, Runö.
Sven Hjalmar Lundre, född 22 jan. 1930,
Ormsö.
Helmut Kask, född 26 jan. 1930, Ormsö.
Lia Sara Persson, född Deemus, född 27 jan.
1920, Reval.
Helmut Axel Brun, född 5 feb. 1930, Nuckö.
Gunnar Tens, född 7 feb. 1930, Nuckö.
Ivar Ahlberg, född 8 feb. 1930, Rickul.
Fredrik Ekman, född 11 feb. 1930, Rickul.

Sven Lilja, född 14 feb. 1930, Ormsö.
Holger Algot Derblom, född 26 feb. 1930,
Nuckö.
Elna Natalie Lindmarker, född Klingberg, född
1 mars, 1930, Rickul.
Aino Grönberg, född 2 mars, 1930, Nuckö.
Maria Fagerros, född 3 mars, 1930, Ormsö.
Olav Bertil Vesterberg, född 3 mars, 1930, Rick-
ul.
Bengt Isak Albert Ullisgård, född 9 mars, 1930,
Runö.
Edvin Sigvard Enkel, född 11 mars, 1930,
Ormsö.
Birger Manfred Stahl, född 11 mars, 1930,
Rickul.
Elvine Ellerbusk, född 15 mars, 1930, Runö.
Elmar Nano, född 16 mars, 1930, Nuckö.
Linda Andersson, född Timmerman, född 20
mars, 1930, Nuckö.
Axel Henning Öman, född 20 mars, 1930,
Ormsö.
Axelina Järve, född 29 mars, 1930, Rickul.
Signe Amalia Nyman, född Strömkvist, född
29 mars, 1930, Rickul.
Axel Emil Melin, född 31 mars, 1930, Runö.